

TÜRKİYE'DE SİYASETİN KONSOLİDASYONU: TURGUT ÖZAL DÖNEMİ

Ömer BAYKAL*

Öz

Türk siyaseti çok partili hayata geri dönüş sonrasında, kentleşme olgusunun ortaya çıkardığı yeni dinamikler etrafında ideolojik yelpazesini genişletti. 1980 öncesinde siyasi bölünmenin yer altına inmesi ve şiddet dozajının artması neticesinde cari rejimin taşıyıcısı olan ordu, yönetime el koymak suretiyle siyasal çatışmayı sonlandırdı. Darbe sonrası, otorite dozu yüksek yeni bir hukuk ve siyaset arayışına giren ara rejimin temel kabulü, ideolojik ayrışmanın de-politize edilmesiydi. Askeri idarenin iktisadi olarak devam ettirdiği kapitalist ekonomi modeli, darbe öncesi 24 Ocak 1980 tarihinde bürokrat Turgut Özal tarafından hayata geçirildi. İçe kapalı ekonomiyi uluslararası bir modele dönüştüren Özal, ara rejimin ekonomi yöneticisi olarak asker ile işbirliği içerisinde girdi ve görece uyumlu bir siyaset izledi. Çok partili düzen sonrası, partisi Anavatan ile iktidar olan Özal, ortaya koyduğu ideoloji, ekonomi politikası, siyasi ilişkileri ve uluslararası bağlantıları ile siyasetin merkezi aktörü haline geldi. Belirleyici bir aktör olarak gücünü Çankaya Köşkü'nde de devam ettiren Özal'ın vefatı sonrası, Türk siyaseti yeni bir çatışma sarmalına girdi. Çalışma, toplumsal, ideolojik ve politik açıdan öncesi ve sonrası ile parçalı ve çatışmacı bir siyasi görüntü veren Türk siyasetinin seksenli yıllarda Özal'ın takip ettiği siyaset üzerinden nasıl konsolide edildiğini, uyumlu ve toparlayıcı bir deneyim yaşadığını ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Anavatan Partisi, Konsolidasyon

CONSOLIDATION OF POLITICS IN TURKEY: THE TURGUT ÖZAL PERIOD

Abstract

In the aftermath of the multi-party period, the Turkish politics expanded its ideological range according to the new dynamics that were resulted by the "urbanization" reality. In the pre-1980 period, when the political division turned to be an underground battle and the violent acts peaked, the military, which was seen as the representative of the regime, put an end to the political conflict through seizing the governance. Following the coup, the de-politicization of the ideological discrepancy became the main acceptance of the interim regime, which looked for more authoritarian legal and political system. Before the coup, on January 24, 1980, the capitalist economic model, which remained as the economic system by the military administration, was put in action by bureaucrat Turgut Özal. Özal managed to transform the isolated and protectionist economic model to a wider and

* Dr. Öğr. Üyesi, Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, obaykal@bartin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7182-4793>

international model, and as being responsible for the economy of the interim regime, he started cooperating with the military and relatively followed a coherent policy. When the multi-party order was over, Özal came to power with his own political party, the Anavatan (Motherland) Party, and became the center of Turkish politics thanks to his ideology, economic road map, political ties and international relations. Following the death of Özal, who was a game changer actor in power including during his terms in Çankaya Palace, the Turkish politics entered into another tumultuous period. The primary goal of this study is to reveal how the Turkish politics, after witnessing a large number of social, ideological and political divisions and conflicts, was consolidated in the 1980s by Özal's policies and how it underwent conformist and recovery changes.

Keywords: Turgut Özal, Motherland Party, Consolidation

Giriş

Karizmatik liderlerin egemen olduğu Türk siyasetinde önce bürokrat, ara rejim döneminde Başbakan Yardımcısı daha sonra Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı ve Başbakan, 1989 yılından itibaren ülkenin 8. Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Turgut Özal, sahip olduğu üslup, ideoloji, icraat ve iş kültürü bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Türkiye’de, mevcut siyasal düzende var olan uygulama ve kurumsal yapının büyük kısmı, seksenli yıllarda onun tarafından hayata geçirilmiş ya da kurgulanmıştır. Dünyada esen politik rüzgârın yönünü erkenden tespit ederek var olan dönüşümü ülkeye tatbik etme noktasında ısrarlı bir tutum geliştiren Özal, radikal sayılabilecek bir eylem adamı, lider ve politikacı profili ortaya koymuştur.

Çok partili hayata geri dönüşten yaklaşık yirmi sene sonra ülke içinde ve dünyada yaşanan politik dönüşümün etkisiyle Türk siyasal yelpazesi alabildiğince genişledi. 1946 sonrasında somutlaşan iki bloklu parlamenter siyaset, yetmişli yıllara gelindiğinde ideolojik, sınıfsal, mezhepsel, etnik ve dinsel damarların beslediği yeni ve çok karakterli bir siyasete dönüştü ve artan şiddet olaylarının etkisiyle parçalandı. Seksenli yıllara bakıldığında, önceki döneme kıyasla siyasetin bu kadar yoğun geçmediği, siyasal alanın kamu otoritesi tarafından bastırıldığı, de-politize edildiği hem de iktidar ilişkilerinin hegemonik lider ve parti aracılığıyla derlendiği, konsolide edildiği görülecektir. Doksanlı yıllara gelindiğinde ise siyasal hayat, Türkiye’de seksen öncesine benzer bir şekilde tekrardan çatışmacı ve parçalı bir yapı arz edecektir.

Çalışma, öncesi ve sonrası ile parçalı görüntü veren Türk siyasetinin seksenli yıllarda hangi düzlemde konsolide edildiğini Özal’ın geliştirdiği siyaset üzerinden çözümlenmeye çalışacaktır. Bu bağlamda, üç ana bölümden oluşan çalışma, öncelikle, Türk siyasetinde oluşan politizasyon ile siyasi çatışmayı sonlandıran askeri darbeyi ve devamında ara rejime renk veren siyasal perspektifi ele alacak; ikinci bölümde, asker ile işbirliği içerisine

girdikten sonra özerk bir siyaset arayışına yönelen Özal’ın ideolojik damarları ile siyasi üslubuna odaklanarak konsolidasyonun hangi bağlamda gerçekleştirdiği sorusunu irdeleyecektir. Son bölümde ise ara rejimden Çankaya’ya, Özal siyasetini üç kısımda siyasal pratikler üzerinden tahlil ederek seksenli yıllarda Türk siyasetinin nasıl toparlandığı tetkik edilecektir.

1. TÜRK SİYASETİNDE POLİTİZASYON VE KIRILMA

Üç alt başlıktan oluşan bu bölümde öncelikle çok partili hayata geçişten 12 Eylül’e kadar var olan parlamenter bölünme ele alındıktan sonra diğer iki alt başlıkta askeri darbe ve müdahalenin sahip olduğu politik ideoloji ile ürettiği siyasal rejim tetkik edilecektir. Ara rejimin temel kabullerinin yanında merkez sağ siyasetin bir aktörü olarak mücadele edecek ANAP’ın oturduğu zeminin tespit edilmesi Özal siyasetinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1.1. Çok Partili Hayattan 12 Eylül’e Siyasi Bölünme

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni politik düzen, Türk siyasetini de derinden etkiledi; cari rejimi dönüştürecek içeride bir hükümet darbesi, iç savaş ya da işgal olmaksızın ve devamında kayda değer bir yasal düzenleme yapılmadan karar alıcıların sistemi demokratik düzen lehine dönüştürmesiyle ara verilen çok partili hayata geri dönmüş oldu (Özbudun, 2011:117). Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere kapitalist Batı dünyasının kurduğu yeni dünya düzeni içerisinde Türkiye, bir tarım ekonomisi olarak Komünist rejim karşısında demokratik düzenin ileri uç karakolu olarak tasarlandı. Kemalist rejim tarafından kapalı, statik ve köylü toplumu olarak kurgulanan, çelişik bir şekilde köyde modernleştirilmeye çalışılan geniş kitleler (Türk siyasetinde köycü tezlerin eleştirisi için bkz. Karaömerlioğlu, 2006:64-77), demokrasiye geçilmesi, uygulanan maddi yardımlar ve tarım sektöründe yaygınlaşan makineleşmeye bağlı olarak kırdan kente doğru göç etmeye başladılar. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının hazırladığı, öz itibari ile ekonomik dağıtım ve paylaşım dayalı Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısının tetiklediği parti içi muhalefet (Ahmad, 1985:1995), Türk siyasetinin ikinci ana bloğunu oluşturması bakımından tarihsel öneme haizdir. Toplumsal ve siyasal anlamda Türkiye’de yaşanan çifte değişim, günümüze kadar farklı şekillerde sürecektir olan siyasal gelişimin en önemli kırılmasını teşkil etmektedir. Adnan Menderes önderliğinde, CHP içerisinden çıkarak toplum ile gerçek bir temsil ilişkisi kuran Demokrat Parti (DP) (Küçükömer, 2002:73), on yıl sürecektir uzun iktidar döneminden sonra ordu tarafından düzenin dışına itilecektir.

Alternatif siyaset imkânı 27 Mayıs darbesi ile inkıtaat uğratılmakla beraber DP’nin açtığı siyasal kulvar ve burada biriken politik miras, kendinden sonra merkez sağ siyaset başta olmak üzere birçok siyasal oluşum için birincil kaynak, sahiplenilmesi gereken bir değer olarak görülecektir. 1961 Anayasasının oluşturduğu “görece” politik özgürlükler, kentleşme

olgusuna bağlı alan bulan yeni sınıfsal dinamikler, mezhepsel ayrışma, etnik kimlikler, sendikal hareketlerin gelişmesi, dini hareketlerin siyasete tahvil edilmesi, dünyada yükselen politik hareket ve ideolojilerin ülkeye sirayeti ve bölüşüm problemleri CHP ile DP arasında var olan siyasi mücadeleyi çeşitlendirdi. DP mirasına yaslanan ve 1964 yılında genel başkanlığına Süleyman Demirel'in seçildiği Adalet Partisi (AP), 1965 seçimlerinde aldığı % 52,9 oy oranı ile Türk politikasının ana akım partisi haline geldi (Kabasakal, 2016:233). 1965 seçimlerinde uygulanan milli bakiye/artık oy sistemi, sosyalist Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) de parlamentoda 15 milletvekili ile temsil edilmesini sağladı. TİP'in Türk siyasetine dahil, sosyalist bir partinin meclis aritmetiğine katılmasından öte ideolojik yelpazenin şekillenmesi açısından dikkat çekicidir. 1960 yılına kadar sağ ve sol kavramlarının kullanılmadığı, partilerin kendilerini ideolojik bir yelpazeye konumlandırmadığı Türk siyaseti, rekabetin artmasına bağlı olarak yeni bir arayış içerisine girdi (Demirel, 2009:422). Çok partili hayata geçiş sonrası büyük oranda DP'yi taklit ederek siyasi var oluş göstermeye çalışan, toplum ile gerçek bir ilişki kurmaya girişen CHP, 1959 yılındaki "İlk Hedefler Beyannamesi"nden başlayarak değişim söylemi ortaya koymaya başladı (Kömürcü, 2006: 300). İsmet İnönü tarafından, klasik Kemalist söylemin dışına çıkmamak şartıyla "ortanın solu" kavramı üzerinden inşa edilen "siyasi konumlandırma" çabası, başarılı olamadı ve 1965 yılında iktidarı AP'ye devretti. CHP'nin ideolojik arayışı geleneksel parti unsurları tarafından reaksiyon gördü ve Turhan Feyzioğlu önderliğinde CHP'den ayrılarak Güven Partisi (GP) kuruldu. Ortanın solu kavramının taşıdığı doğal sınırlar nedeniyle, parti içindeki genç isimlerle birlikte "demokratik sol" kavramına yönelen Ecevit, bütün bütün bir sosyal demokrasi arayışına girmemekle birlikte resmî ideolojinin "elitist" tavrını bir kenara iterek parti ile toplum arasında var olan tarihsel kopukluğu giderme çabasına girişti ve parti genel başkanı olarak büyük oranda başarılı oldu. Ecevit'in 1972 yılında CHP Genel Başkanı olması ile resmî ideolojinin partisi bir başka kopuş yaşadı. Parti eski genel sekreteri Kemal Satır, CHP'den ayrılarak 58 milletvekili ve 4 senatör ile Cumhuriyetçi Parti'yi (CP) kurdu. Parti, kuruluşundan altı ay sonra Milli Güven Partisi (MGP) ile birleşti ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ismini aldı (Aydın, Yüksel, 2015: 241-242).

Resmî ideolojinin tarihsel anlamda ortaya koyduğu Batılılaşma iddiası, CHP'nin sol düşünce ile kurduğu ilişki ve TİP deneyimi, altmışlara kadar görülmeyen bir siyasal muhalefeti İslamcılık ve milliyetçilik terkinde netice verecektir. Merkez sağ siyaset üzerinden kendisine alan bulan Türk sağ, ortaya koyduğu iki yeni damar üzerinden siyasi bölünmeyi çeşitlendirdi. Bu bölüşümün ilki, "cumhuriyetçi" gelenekten görece ayrılarak ismini Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştiren milliyetçiler diğeri ise, muhafazakâr sağdan özerkleşmeye çalışan İslamcı Milli Nizam Partisi'dir (MNP). MNP'nin, 12 Mart Muhtırası sonrasında

kapatılması ile Milli Görüş, siyasi yolculuğuna ilk partinin devamı olarak Milli Selamet Partisi (MSP) ile devam etti (Baykal, Çaha, 2017:804).

27 Mayıs ile başlayıp 12 Eylül’e kadar sürecek olan siyasi çeşitlenmenin dikkat çekici örneklerinden birisi de mezhepsel bölünmedir. Türk sağına damgasını vuran Sünni damarın aksine kentleşme olgusuna bağlı olarak geleneksel unsurlarını terk ederek sol ideolojilerin ekseninde siyaset yapmaya başlayan Alevi hareketi, 17 Eylül 1966 tarihinde kurdukları Türkiye Birlik Partisi (TBP) (Ertan, 2017:37) ile kamusallaşmanın yanında sosyalist soldan ve çelişik bir şekilde bünyesinde yer aldığı CHP’den sıyrılarak kurumsal bir kimlik kazandı.

Altmışlı yıllardan itibaren Türk siyaseti ideolojik, etnik ve mezhepsel bir çeşitlenme içerisine girerek hiç olmadığı kadar zengin bir siyasi ayrışma yaşadı. Siyasi bölünmenin şiddet dozajının artması ve politik mücadelenin para-militer bir nitelik kazanması parlamenter mücadeleyi gölgeledi. Siyasi istikrarsızlık ve şiddet olaylarının yaygınlaşması neticesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980 tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde demokratik düzene müdahale etti ve darbe öncesi yaşanan yoğun siyasallaşma, kurulan ara rejim ve uygulanan de-politizasyon araçlarıyla bastırıldı. 1983 yılında gerçekleşen seçimler neticesinde iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP), ara rejimi sona erdirmekle beraber seksen öncesi siyasetin önemli liderlerinin yasaklı olması ve bünyesinde barındırdığı terkiple siyaset sayesinde altmışlı yıllara ait politizasyonu sönmümlendirerek ülkeyi yeni bir konsolidasyon dönemine dahil etti.

1.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ara Rejimin İnşası

Planlı ekonomi doğrultusunda ortaya konulan ithal ikameci modelin sürdürülebilir olmaktan çıkması ve iktisadi krizin derinleşmesi ile siyasal şiddetin günlük yaşamı etkilemesi, orduyu müdahale noktasında harekete geçirdi. Diğer yandan siyasi aktörlerin uzlaşamaması, pamuk ipliğine bağlı azınlık hükümetleri üzerinden ülkenin yönetilmesi ve uzunca süre yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilememesi neticesinde ordu, 12 Eylül 1980 tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde yönetime el koydu. Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adı altında ülke yönetimini üstlenen askerlerin, ilk işi parlamento ve hükümetin feshedilmesiydi. Devlet ve MGK Başkanlığı’nı üstlenen Kenan Evren, bildirinin yayımlandığı gün yaptığı açıklamada parti liderlerinin TSK gözetiminde zorunlu ikamete tabi tutulduklarını, durumun elverişli olduğunda serbest bırakılacaklarını bildirmiştir. Devrik Başbakan Demirel ve CHP Genel Başkanı Ecevit Hamzakoy’a, Erbakan ise İzmir Uzunada’ya götürüldü; MHP lideri Türkeş de iki gün ortamı gözlemledikten sonra teslim oldu. Demirel ve Ecevit bir ay sonra serbest bırakılmakla birlikte Erbakan bir yıl, Türkeş dört buçuk yıl tutuklu kaldı (Akın, 2015:412).

MGK, yayınladığı birçok bildiri ile güvenlik, kamu düzeni, yargı, bürokratik işleyiş ve çalışma hayatına dair düzenlemeler gerçekleştirdi. İlginç bir şekilde hukuk düzenini ve mevcut anayasayı ortadan kaldıran

askerler, darbeden altı gün sonra mecliste, millet egemenliğine ve demokratik düzene dair yemin ettiler; komutanları ilk tebrik eden ise Anayasa Mahkemesi Başkanı Şevket Müftügil'di (Tanör, 2000:30). Karar alma süreçlerinin askeri emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından, Bakanlar Kurulu'nun kurulmasına dair karar alındı ve emekli Oramiral Bülend Ulusu Başbakan olarak atandı.

Kurulacak olan ara rejimin temel metinleriydi, MGK'nın yetki ve görevlerini düzenleyen "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü" ile "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun"du. Askerler, bu iki metne istinaden, asli kurucu iktidar vasfıyla herhangi bir yasal düzenlemenin tahdidi altına girmeden düzenleme yapmaya, sistemi sekillendirmeye gittiler (Tanör, 2000:30-32).

Müdahaleye meşru bir zemin arayan askerlerin temel söylemi siyasetin itibarsızlığı üzerineydi; askeri müdahale öncesinde yaşananların tüm maliyetini geçmiş siyasilere kesme ve siyasi kanalların kapatılması adına yoğun bir de-politizasyon oluşturuldu. (Aydın, Taşkın, 2015:391). Siyasi partileri kapatmayan, daha çok parti liderlerine yönelen askeri rejim, 16 Ekim 1981 tarihli 1533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile 11 Eylül 1980'de faaliyet gösteren siyasi partilerin feshi, para dâhil taşınır-taşınmaz tüm mallarının hazineye devri kararını aldı.

MGK, yeni bir hukuki düzen ve siyasi yapılandırma için 29 Haziran 1981 tarihinde Kurucu Meclis Hakkında Kanun'u çıkardı; bu düzenleme ile ara rejimin yasa koyucu iktidarı, daha ayrıntılı ve yetkili olarak düzenleniyordu. Kurucu meclis, MGK ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşmaktaydı (Tanör, 2000: 38). Kurucu meclisin temel misyonu yeni bir anayasa, siyasi partiler ve seçim yasasının hazırlanmasıdır (Akın, 2015:415). 160 üyesi olan Danışma Meclisi, Kurucu Meclis'in sivil kanadını oluşturmakta olup 120 üyesi Danışma Meclisi'nce önerilen adaylar arasından, 40 üye ise doğrudan MGK tarafından seçilmektedir (Özbudun, 2005:51-52).

Kurucu Meclis'in sivil kanadını oluşturan DM, başkanlığını Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın yaptığı 15 kişiden müteşekkil bir anayasa komisyonu ihdas etti. Komisyonun hazırladığı taslak metin, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunuldu ve % 91,37 evet oyu ile kabul edildi. Tasarının büyük bir oy oranı ile geçmesinde, anayasa hakkında sadece Kenan Evren'in başını çektiği lehte propagandanın yapılmış olması, sivil toplumun ara rejim sürecinde bastırılması, seçime katılmama halinde para cezası ve bir sonraki seçimlerde oy kullanma hakkının mahrum edileceği müeyyidesi, farklı bir adayın olmaması, MGK Başkanı Evren'in tek başına yarıştığı Cumhurbaşkanlığı seçimi ile anayasa referandumunun birleştirilmesi ve her şeyden öte kabul edilmeme durumunda askeri idarenin devam edecek olması önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, yapılan referandum, sahip olduğu anti-demokratik nitelik ve kişi merkezilik bakımından "kurucu plebisit" resmi vermektedir.

1.3. 12 Eylül ve İdeolojik Dönüşüm

Bayrak hareketi adı altında emir-konuta zinciri içerisinde ordu tarafından başlatılan süreç, sadece mevcut sivil hükümetin iktidardan düşürülmesi ile sınırlı değildi; otorite dozu yüksek yasa ve düzenleyici işlemlerin yanı sıra 24 Ocak 1980 tarihinde alınan neo-liberal kararların istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi, diğer taraftan seksen öncesi yaşanan şiddet olaylarında etkin olan sol fraksiyonlar karşısında terkip edilen Türk-İslam-Batı sentezi bu tarihten itibaren gelişecek siyasetin ana aksını oluşturmaktadır. Ara rejimin ekonomiden sorumlu bakanı Özal da 1983 yılında partisi ANAP ile iktidara geldiğinde, yeni-sağ siyaset üzerinden görece sistemi törpüleyerek askeri idarenin inşa ettiği siyaset doğrultusunda politika yürütmüştür.

Seksen öncesinde yükselen sol karşısında pozisyon almak, sola doğru kayan resmî ideolojiye çekidüzen vermek ve bölünmüş toplumsal yapıyı bütünleştirmek amacıyla Türk-İslam-Batı sentezi olarak ifade edilebilecek bir siyasi söylem, 12 Eylülcü askerler tarafından benimsendi. Türk-İslam sentezi başta Aydınlar Ocağı olmak üzere milliyetçi-muhafazakâr çevreler tarafından soğuk savaş atmosferi içerisinde ortaya konulan, özü çok daha gerilere kadar götürülebilecek bir terkipti (bkz. Ögün, 1995:177-194). Doksanlı yıllarda, militarist kimliğin ön plana çıktığı ve resmî ideolojinin sağcı motiflerini üzerinden attığı döneme kadar Türk-İslam-Batı sentezi, ideolojik bir söylem ve insan kaynağı olmaya devam edecektir.

Kemalizm'in dalgalı halinin bir sureti olarak seksen öncesinde solda konumlanan resmî ideoloji, 12 Eylül ile birlikte sağa doğru meyil etmenin yanında yerini Atatürkçülük ifadesine bırakarak bir tür restorasyon amaçlamıştır. Resmî ideolojinin yaşadığı kayış, egemen fikirlerin taşıyıcısı ordu ile cari rejimin partisi ve entelektüel unsurları arasında da bir çekişmeyi tetikledi ve bu durum doksanlı yıllara kadar sürdü. Kamu kudretini kullanmadaki yetkisini ve maharetini yitiren sosyal demokrat menşeli Atatürkçü unsurlar, ara formül olarak çözümü toplumsal ve popüler alana kaymada buldular (Bora, 1995:777). Doksanlı yıllarda özellikle parlamenter düzeyde İslamcı ve Kürt kimliğinin göstereceği çıkış, resmî ideolojinin tarihsel köklerine dönmesini ve seküler unsurlar ile buluşmasını kolaylaştırdı.

1960 askeri darbesi sonrası ortaya konulan ithal ikameci sanayileşme politikası, iç çelişkileri kadar patlak veren petrol krizi ve dış borcun etkisiyle sürdürülebilir olmaktan çıkmış; işçi hareketinin militanlaşmasıyla birlikte ekonomik kriz, siyasal ve toplumsal bir niteliğe bürünmüştür (Bekmen, 2018:73). Özellikle TÜSİAD'ın başını çektiği İstanbul sermayesinin yeni ekonomik model arayışı ve bu durumun siyaset yapıcılar üzerindeki baskısı 24 Ocak Kararları'nı hızlandırdı. Siyasetin kırılganlığının en üst seviyede olduğu bu dönemde, ekonomiye ait yapısal dönüşümün temel aktörü ülke içindeki siyasetçilerden çok IMF ve Dünya Bankası gibi küresel karar

alıcılardı. Uluslararası ekonomi ve iş çevreleri ile yakın ilişkisi bulunan dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak Kararları, AP döneminde deklare edilmekle birlikte uygulaması 12 Eylül ara rejimine ve devamındaki ANAP dönemine denk düşmektedir.

Özetle, çok partili hayata geçiş sonrası Kemalizm içerisinde konumlanan parlamenter siyaset, 1960 sonrası kentleşme olgusu, bölüşüm sorunları ve dünya konjonktüründe yaşanan ideolojik ve toplumsal gelişmeler ışığında ilk kez modern bir yelpaze içerisinde çeşitlendi ve yetmişli yılların ortasından itibaren güçlenerek ülke sathına yayıldı. Fakat siyasi bölünmenin derinleşerek yer altına inmesi ile parlamenter siyaset, paramiliter güçler tarafından kontrol edilmeye başladı ve şiddet sarmalı tüm ülkeyi tesiri altına aldı. Şiddet olaylarına eşlik eden ekonomik krizin bir “yönetim sorununa” dönüşmesi askeri müdahaleye alan açtı ve Türk siyaseti çeşitlilikten konsolidasyona doğru yol aldı. Bu dönüşümün merkezinde rol alan, sürece şekil veren en önemli isimlerden birisi de önce bürokrat daha sonra siyasetçi nihai olarak da Cumhurbaşkanı olarak görev yapacak olan Turgut Özal’dı.

2. ÖZAL’IN SİYASAL PERSPEKTİFİ

Çalışmanın ikinci bölümü spesifik olarak Özal’a odaklanmaktadır. Dört alt bölümden oluşan ikinci bölümde ilk olarak Özal’ın biyografisi ele alındıktan sonra sırasıyla liberal, muhafazakâr ve milliyetçi yönleri ortaya konulacak, son bölümde ise politik üslup bakımından değerlendirilecektir.

2.1. Özal Biyografisi

Turgut Özal, 13 Ekim 1927 tarihinde Malatya’da Mehmed Sıddık Bey ve Hafize Hanım’ın ikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Turgut Özal’ın diğer iki küçük kardeşinden Korkut, 29 Mayıs 1929, Yusuf ise 21 Ocak 1940 doğumludur (Özdemir, 2014:21). Babası Sıddık Bey uzunca süre medrese talimi görmüş, Osmanlıca, Arapça ve Farsçaya hâkim bir kimsedir; önce öğretmenlik daha sonra banka memurluğu, eşi Hafize Hanım ise ilkokulda öğretmenlik yapmıştır. Eğitimli bir aileden geliyor olmaları çocuklar üzerinde büyük rol oynayacaktır. Aile, tayin sebebiyle Malatya’dan ayrıldığında Turgut Özal oldukça küçük yaşta. Özal ailesinin yeni adresi, Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulduğu Söğüt olacak; burayı sırasıyla Silifke, Mardin ve Kayseri takip edecek ve Turgut Özal liseyi son yerleştikleri şehirde bitirecektir. Özal, üniversite eğitimine 1945 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nde başlamış ve beş yıl sonra elektrik mühendisi olarak mezun olmuştur. Siyasi alanda işbirliği ya da rekabet edeceği birçok ismi üniversite döneminde tanıdı. İş hayatına Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde (EİEİ) başlayan Özal, hükümet tarafından 1952 yılında yabancı dilini geliştirmesi ve ekonomi eğitimi alması için bir yıllığına Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderildi. Özal’ın Amerika’da aldığı eğitim ve edindiği tecrübe iş ve siyaset yaşamı üzerinde muazzam bir etki bırakmıştır (Acar, 2008:185).

1954 yılında kendisi ile aynı kurumda sekreter olarak çalışan Semra Hanım ile evlendi ve bu birliktelikten üç çocukları oldu. Özal, askerlik vazifesini 1959 yılında yedek subay olarak Ankara’da Ordonat Okulu’nda yapmış ve ilerleyen süreçte Genelkurmay Araştırma Geliştirme Dairesi’nin emrine verilmiştir. Özal’ın dönem itibariyle en yakın asker arkadaşlarından birisi de Süleyman Demirel’dir. Her ikisi de askerlik süresince yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı’nda (DPT) planlamacı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde de öğretim görevlisi olarak çalışmışlardır (Doğan, 1994: 28). Askerlik sonrası kurumuna dönen Özal, teknik ve ilerleyen dönemlerde de idari görevlerde bulundu ve siyasi kariyerinde önemli rol oynayacak kişisel ilişkileri tesis etmeye başladı. 1966 yılında EİEİ Genel Müdür Vekilliği’ne yükselecek olan Özal, Ragıp Gümüşpala’nın vefatı sonrası Adalet Partisi (AP) Genel Başkanlığı’na, 1965 seçimleri ile Başbakanlık koltuğuna oturacak olan Demirel’in inisiyatifiyle önce Başbakanlık Müşavirliği’ne, 1967 yılının başında da DPT Müsteşarlığı’na atandı. 12 Mart askeri muhtırası ile kurulan ara rejim tarafından görevinden alınan Özal’ın yeni adresi Dünya Bankası olacaktır. İkinci Amerika hayatı 1 Temmuz 1971- 20 Ağustos 1973 yılları arasında sürdü ve Türkiye’ye dönüşü ile birlikte Özal, özel sektörde, Sabancı Holding’de koordinatör olarak görev aldı (Özdemir, 2014: 83). Başbakanlık Müsteşarlığı ve DPT Müsteşar Vekili olacağı 3 Aralık 1979 tarihine kadar özel sektörde çeşitli şirketlerde çalıştı. Özal’ın başarısızlık ile sonuçlanacak ilk siyasi deneyimi 1977 yılında İzmir’de Milli Selamet Partisi (MSP) adına gireceği milletvekili seçimleridir. Seçim sonrası ticarete yönelen Özal, Çelik Endüstri Şirketi’ni kurdu ve sanayicilerin ihtiyaç duyduğu düz rulo tedariki yaptı ve kayda değer bir kazanç elde etti. Bu şirketi temsilen Madeni Eşya İşverenleri Sendikası’na (MESS) girdi ve daha sonra aynı sendikanın başkanı seçildi.

Özal’ın Türk siyasetinde derinlemesine rol oynayacağı dönem, III. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak da bilinen, Erbakan ve Türkeş’in dışarıdan destek verdiği, 12 Eylül askeri müdahalesi öncesinde Demirel tarafından kurulan 43. Türkiye Cumhuriyeti kabinesidir. Azınlık kabinesinin Başbakan Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili olarak 24 Ocak Kararları’nı hayata geçiren Özal, oynadığı rol neticesinde 12 Eylül askeri yönetimi tarafından ekonomik süreçlerin devam ettirilmesi amacıyla Başbakan Yardımcılığı görevine getirildi. 13 Temmuz 1982 tarihine kadar bu görevini sürdüren Özal, “Banker Kastelli” hadisesinde askerlerin, kendisine yakın olan dönemin Maliye Bakanı Kaya Erdem’in istifasını istemeleri neticesinde görevinden rızasıyla ayrılmış ve eşiyile beraber ABD’ye gitmiştir (Bora, 2005:589). Türkiye’ye döndükten sonra önce gayri resmi, Siyasi Partiler Kanunu’nun 24 Nisan 1983 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanması ile açıktan partileşme sürecini yürüten Özal, 20 Mayıs 1983 tarihinde Anavatan Partisi’ni kurdu ve bürokratik görevlerden sonra parti genel başkanı sıfatıyla aktif siyasete girdi (Doğan, 1994: 79). 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerden birinci çıkan ANAP, lideri Özal’ı rekabetçi siyasetin bir

numaralı ismi haline getirdi. Benzer başarısını 1987 seçimlerinde de tekrarlayan Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin 1989 yılında son bulması ile birlikte Çankaya Köşkü'ne çıktı ve vefat edeceği 17 Nisan 1993 tarihine kadar bu görevini sürdürdü.

2.2. Liberal Bir Siyasetçi Olarak Özal

Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere yurt dışında geçirdiği zamanlar Özal'ın entelektüel varoluşunu derinden biçimlendirecektir. Oğlu Ahmet Özal, babası ile yaptıkları Amerika seyahatlerinde kendisine “biz niye bunlara Türkiye’de sahip olmayalım?” dediğini ve babasının üzerinde, gördükleri maddi kalkınmanın tesirli olduğunu ifade etmektedir. (Birand ve Yalçın, 2001:44).

Maddi uygarlık öykünmesinin ötesinde Amerika ve Avrupa’da edindiği siyasal kültür ve ilişkiler, Özal’ın inşa edeceği görece liberal siyasetin temellerini oluşturacaktır. Partisi ANAP, Türk siyasetinde merkez sağın önemli bir temsilcisi olmakla birlikte siyaset yapma biçimi ve söylemi itibariyle Özal, halef ve seleflerinden ciddi şekilde ayrılmaktadır. Özal döneminde, dünya konjonktüründe esen yeni-sağ politik rüzgârın da etkisiyle, iktisadi açıdan kapitalist, toplumsal anlamda bireyci bir deneyim gerçekleşmiş ve bürokratik geleneksel yapılar önemli ölçüde sarsılmıştır.

Özal’ın liberalizminin inceltilmiş, damıtılmış teorik bir perspektiften çok mühendislik ile meczedilmiş, politik kimliği gereği pratik ve pragmatik bir karakter taşımaktadır (Fedayi, 1999:470). Başta planlama tecrübesi ve neticesinde gerçekleştirilen 24 Ocak Kararları ve ara rejim döneminin ekonomi üzerindeki teknelci konumu, onu iktisadiyat üzerinden konuşmaya itti. Özal, ekonomi ve ticaretin sağlayacağı “medenileştirici” etkiyi de hesaba katarak, içeride kamu ve özel sektör arasında, sınırlı sayıdaki kişi ve grupların elinde işleyen ekonomiyi, uluslararası ve rekabetçi bir konuma taşımayı hedefledi. Bu durum, mahdut, kalitesiz ve pahalı malları, yüksek gümrük duvarları aracılığıyla ülke içerisinde, kendi vatandaşlarına satan oligarşik düzeni rahatsız edeceğinden, siyasi kariyeri boyunca, düzeni bozulan iktisadi odakların ve onların hamisi siyasi merkezlerin eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulamayacaktır (Erdoğan, 2001:22).

24 Ocak Kararları siyaset yapımcılar tarafından alınan sert bir ekonomik tedbir olmanın ötesinde, sürdürülebilir olmaktan çıkan “ithal ikameci” modelin sonlandırılması ve ülke ekonomisini “serbestlik” etrafında küresel ekonomiye entegre etme çabasıdır (Bora, 2005:597). Özal da Erbakan ve Demirel gibi teknokratik bir geçmişe sahip olmakla birlikte, onların aksine planlama ve sanayileşme yerine özelleştirmeden, serbest piyasa ekonomisinden ve dünyaya açılmaktan bahsetmiştir. Maddi dönüşüm ve onun tezahürleri Özal için adeta büyüleyici niteliktedir; tüm geleneksel kodlarına rağmen ilerleme kavramının göbeğine öncelikle somut, elle tutulur başarıları koymuştur:

Şimdi televizyon 5 kanala çıktı. Haftada 236 saat yayın yapıyor. 32 Saatile mukayese edilmez. Renkli. Çok güzel programlar var... O kafi değilse, uydular var. Şimdi 10

kanal izleyebilirsiniz. Geçenlerde Singapur Başbakanı gelmişti. Singapur elektronikte ve bazı konularda ileri bir ülke. Ben de ona bir gösteri yaptım. Televizyonda PTT’nin kanallarında 10 tane kanal var... uzaktan kumandalı televizyonu açtım. 1. Kanal, 2. Kanal, 3. Kanal, 4. Kanal 10 Kadar saydık şaşırıldı. “Sizde bu kadar var mı? Dedi. Var tabi dedik. Siz ne zannediyorsunuz Türkiye’yi. (Özal,1990:16).

12 Mart muhtırası ile projeleri akim kalmasına rağmen hem iktisadi bir zorunluluk hem de yeni sağın etkisiyle on yıl sonra, 24 Ocak 1980 tarihinde piyasa yanlısı küresel bir düzenin hayata geçirilmesi çok zor olmayacaktı. Bu kararın alınması, uygulanması ve 12 Eylül askeri darbesi sonrası sürdürülmesinde Özal’ın liberal ideoloji ile olan fikri rabitası kadar, uluslararası karar alıcı kurumlar ve iş piyasaları ile tesis ettiği şahsi yakınlığın önemli rolü bulunmaktadır. Başta IMF ve Dünya Bankası ile kurduğu kişisel ilişkiler, Özal’ı Türkiye ve Dünya finans çevrelerinde kilit bir konuma oturturken, darbe öncesi kurulan düzenin devam ettirilmesi noktasında asker nezdinde -kerhen- tek isim haline getirdi.

Liberal Özal portresinin en dikkat çekici yönü, Türk siyasi kültüründe devlete atfedilen transandantal anlamın aksine yönetim mekanizmasının araçsal, sınırlı, toplumu ve hürriyetleri önceleyen bir mahiyette tasavvur edilmesidir. Özal, Erdoğan’ın da ifade ettiği üzere, kutsal devlet anlayışının aksine kamu otoritesini vatandaşa hizmet mekanizması olarak görmüş ve devletin özgürlükler lehine sınırlandırılmasını savunmuştur (Erdoğan, 2001: 20). 1979 yılı nisan ayında Milliyetçiler Kurultayı’nda sunduğu “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” adlı tebliği, sınırlı devlet anlayışı ve özgürlükler telakkisi hakkında önemli ipuçları vermektedir (Özal, 1993:17-19). . Türk sağının önemli simalarından Celal Bayar, Süleyman Demirel ve İhsan Sabri Çağlayangil’in de dinleyiciler arasında bulunduğu tebliğde, Türk sağına eleştiriler getiren Özal, planlı kalkınma anlayışının solun hakiki gücünün üzerinde ürettiği propaganda sayesinde sağı da tesir altına aldığını, parti yöneticilerinin de Türkiye’ye fayda sağlamayacak işler yaptığını öne sürmüştür. Bu görüşler, yaklaşan 24 Ocak Kararlarının öncüsü niteliğindedir ve Özal’ın sınırlı devlet anlayışının bir yansımasıdır (Yayman, 2018:76). Özal’ın en istikrarlı tutumu devletin minimize edilmesi görüşüdür. Yetmişli yılların sonunda devletin ekonomiden el çekmesi, sınırlandırılması görüşünü tüm siyasi kariyeri boyunca muhafaza etmiştir. 1990 Yılında Cumhurbaşkanı olarak yaptığı konuşmada 2000’li yıllara varmanın merkezi kavramını devletin sınırlanması olarak açıklayacaktır:

Yapılacak işlerin başında, serbest sistemde, insanlara değer vermek, insanları daha fazla teşvik etmek geliyor. Ama siz siz olun, devleti her şeye sokmayın. Devlet bir çok yerde yaptığı işleri ekonomik yapmaz. Birçok politika karışır, istesek de istemesek de karışır. Yanlış kararlar verilir. İnsanlar bu işi daha iyi götüreceklerdir. Devlet bu işin geniş bir çerçevesidir (Özal, 1990:18).

Özal’ın ekonomi anlayışı, kendisinden önce Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de iktidara gelen D. Reagan ve M. Thatcher’in devletçilik karşıtı, serbest rekabet taraftarlığı ve muhafazakâr toplum

idealine dayalı yeni sağ siyaset anlayışı üzerine kuruludur. Yeni sağ siyaset, modernitenin tarihsel anlamda taşımış olduğu ırk veya kanın ürettiği şiddet ya da emperyal öğelerin değil kültürel öğelerin merkeziliğini ön plana çıkarmaktadır (Belge, 1990:13). Kültürel unsurların yanında liberalizmin birey düşüncesi ve piyasa fetişizmi yeni sağ düşüncenin omurgasını oluşturmaktadır. Piyasa güçlerinin ekonomiye hâkim olmasının temel koşulu ise devlet-baba figüründen bürokrasinin azaltılmasına ve buna bağlı olarak asgari devlete doğru kayılması, adem-i merkeziyetçi bir yapını tesis edilmesidir (Köker, 2008:310). Yeni-sağ düşüncenin diğer yüzü olan muhafazakârlık ise devlet karşısında toplumcu güçlerin alan kazanmasını içermektedir.

Yeni sağ siyasetin neo-liberalizm ile birlikte ihtiva ettiği neo-muhafazakârlık, Özal'ın ortaya koyduğu bireyci toplum ve sınırlı devlet anlayışı ile yaşadığı gerginliği taşıyamamış ve doksanlı yılların başında kimlik hareketlerine tahvil olmak suretiyle büyük oranda çatırdamıştır.

Özal'ın fikir dünyasının merkezinde yukarıda ifade edildiği üzere, devlet değil devlete de zenginlik veren, meşruiyetin kaynağı olarak “insan” unsuru yer almaktadır. Özal'ın kamusal bir figür olduğu günden ömrü vefa edeceği süreye kadar sıkça zikrettiği din ve vicdan hürriyeti, fikir ve düşünce hürriyeti ile teşebbüs hürriyeti liberalizmin metodolojik bireyciliğinin bir tezahürüdür (Aktan, 1996:17).

Teşebbüs hürriyeti, Özal'ın ürettiği devletçilik ve bürokrasi eleştirisinin merkezinde yer almaktadır. Kendi vatandaşlarının önünü tıkayan değil onlara yol gösteren bir anlayış ile girişimciliği teşvik eden Özal, çalışmayı, devletle ilişki kurmadan kazanmayı, refah arayışında bulunmanın meşru bir iş olduğunu topluma yerleştirmiştir (Yayla, 2005: 587). Fikir ve düşünce hürriyeti, Özal için cari rejiminin demokrasi lehine dönüşmesinde en temel değerdir. Resmî ideolojinin farklılıkları boğan hakikatler dünyası karşısında ideolojik renkliliğin sağlanması, ifade hürriyetinin sınırlarını alabildiğine genişletilmesi, farklı ideolojileri sentezleyerek birbirleriyle konuşan ve bir araya gelen insanların mevcudiyeti, 12 Eylül öncesinin sebep olduğu kargaşa ortamı yerine farklılıkları yumuşatarak birbirleriyle konuşabilen insanları ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Dini değerleri vicdani bir mesele olarak yaşayan ve geleneksel toplum kesimlerini temsil eden Özal için, din ve vicdan hürriyeti liberal siyasal varoluşun vazgeçilmez bir değeridir (Özal, 1991:65).

Tüm liberal söylemine rağmen, Özal bir siyasetçi olarak kendisini asla liberal olarak tanımlamamıştır. Bunun gerisinde, siyasi bir etiketin toplumda karşılık bulamayacağı ve dört eğilimi mecedecek bir aktörün tek kimlik üzerinden siyasal söylem üretmesinin riskleri yer almaktadır. Özal, iktisadi, siyasi ve toplumsal anlamda ortaya koyduğu liberal argümanlar vasıtasıyla Kemalist rejimin inşa ettiği devlet-toplum ilişkisini tersine çevirmek suretiyle, cari rejimin temellerini bozmadan (Köker, 1995:204) tarihsel

olarak var olan yapıyı restore etmeyi hedeflemiş ve bunu görece kendi dönemi açısından başarmıştır.

2.3. Muhafazakâr bir Portre Olarak Özal

Modern, liberal ve reformist karakterine rağmen sahip olduğu muhafazakâr suret Özal'ı, düşüncesi, giyimi, ilişkileri, bıyıkları, bakışları, jest ve mimikleri ile halktan uzak siyasetçi ve bürokrat tipinin oldukça dışında, toplumsal anlamda “bizden” duygusunu oluşturan, yerli ve sempatik bir siyasetçi ve devlet adamı haline getirmiştir (Ayvazoğlu, 1996:16). Muhafazakârlık, geçmişinin, hayat tarzının, siyaset yaptığı yıllarda parti içi ilişkiler ağının ya da toplumsal anlamda temsil ettiği kitlelerin bir niteliği olmakla beraber Özal, “hibrit” bir siyasetçi olarak Türk sağının erken dönemlerde başlayan alternatif modernleşmesinin önemli bir kırılmasını temsil etmiştir. Özal, modern eğitimi, bürokrasi tecrübesi, yurt dışı görgüsü ve orada edindiği ilişkileri, iktisadi ve siyasi açıdan takip ettiği liberal çizgisi, ailesi ile birlikte kamuoyuna verdiği seküler görüntü ve sistem karşısında takındığı tutum ile siyasi bir muhafazakârlığa indirgenemeyecek bir portre ortaya koymuştur.

Özal'ın muhafazakâr bir siyasetçi olarak kabul görmesinin temelinde, bireysel hayatında dine, dindara ve dini inanca hürmet eden bir kişi olması yer almaktadır. Özal'ın liberalizm etiketi altında, iktisadi ve siyasi olarak cari rejim karşısında kat ettiği mesafe üzerinden Türk muhafazakârlığında mündemiç olan “İslamî” varoluşa alan açması ve bunu siyasete tahvil ederek geniş kesimler nezdinde “dindar cumhurbaşkanı” imajını kazanması yatmaktadır. 12 Eylül askeri rejiminin uyguladığı veto müessesinden -tüm şüphelere rağmen- sahip olduğu birtakım seküler kodlar sayesinde sıyrılan Özal, İslamcı siyasetin bastırıldığı ve boğulduğu bir dönemde ürettiği dört eğilim aracılığıyla dindar kesimleri siyasi havuzuna dâhil etmeyi bilmiştir.

Özal'ın İslam kimliğini hayata tatbik etmesindeki asıl kırılma, yukarıda ifade edildiği üzere, İTÜ'de dâhil olduğu bir kısmı Nakşibendi Tarikatı ile irtibatlı, mühendis kökenli gençler ile kurduğu ilişkidir. Arkadaş çevresinin desteği olmakla birlikte, dini arayışın bizatihi Özal'ın kendisinden geldiği belirtilmelidir (Barlas, 1996:84).

Özal'ın muhafazakâr kimliğinin kamusallaşması, 1967-1971 yılları arasında DPT Müsteşarlığı görevini yürüttüğü AP iktidarına denk gelmektedir. Özal, dönemin şartları açısından dikkat çekici bir şekilde uzunca bir süre solun hâkim olduğu bir kurumda, üst düzey bürokrat olarak günlük namazlarını kıldığı gibi oruçlarını tutmaktan da geri durmamıştır. Yakın tanıklarının aktardığı üzere Müsteşar Özal, şahsi inancını ve ibadetlerini oldukça gizli yapmaktaydı; inanç ve ibadetini de maiyetindekiler üzerinde bir baskı unsuru haline getirmedi. Tüm bunlara rağmen Özal ve onunla yakın çalışan muhafazakâr genç bürokratlar, kendilerine takılan “takunyalılar” etiketinden kurtulamayacaktır (Özdemir, 2014:66).

Özal'ın ilk siyasi deneyimi, kardeşi Korkut Özal'ın da yönetici olduğu Milli Selamet Partisi'nden, 1977 yılında Nakşibendi Tarikatı lideri M. Zahid Kotku'nun teşvikiyle İzmir milletvekili adayı olmasıdır. Her ne kadar eşi Semra Özal, bu girişime karşı çıksa da adaylık, Özal'ın geniş dindar kesimler ile rabita kurması bakımından sembolik öneme haizdir. Özal'ın seçimi kaybetmesi, 12 Eylül döneminde kapatılan partilerin yasaklılar listesine girmemesi gibi önemli bir neticeyi doğurmuştur (Birand, Yalçın, 2001:50-51).

Cari rejim tarafından icra edilen laisist uygulamalar karşısında cesur bir tutum geliştirmekten çekinmeyen Özal, yapısal sorunların çözümünde öncü rol oynamıştı. Kürt meselesinde İslami kimliği, etnik kimliğin üzerinde birleştirici bir tutkal olarak kabul eden Özal, başörtü yasağına karşı çıktığı gibi hukuki düzenlemeler üzerinden sorunun çözümünde inisiyatif kullanmaktan çekinmemişti (Yıldız, 2018: 52). Celal Bayar hariç asker kökenli cumhurbaşkanları tarafından temsil edilen, Kemalist rejimin sembol makamı olan Çankaya Köşkü, Özal ile birlikte “sivil” ve İslami bir kimlik kazanacaktır. Sait Yazıcıoğlu'nun tespitiyle, samimi bir Müslüman olarak Özal'ın din bilgisi yeterince derin değildi, dini konularda tafsilatlı bir araştırması yoktu fakat dini alanda yaşanan tıkanmanın farkındaydı ve bunun aşılması anlamında bir siyasetçi ve devlet adamı olarak önyak olmuştu (Yazıcıoğlu, 2001:209).

Muhafazakâr kimliği içerisinde var olan İslam inancı Özal için sadece şahsi bir inanış değil siyaset başta olmak üzere kamusal işleyişin temel bir tetikleyicisidir:

Bu bir ibadet gibidir. Hizmet ibadettir. Hakka hizmettir. Netice itibariyle halka yapılan hizmet hakka yapılan ibadet gibidir. Onu öyle kabul ettikten sonra kim ne söylerse söylesin hiç aldırmayınız. Önemli olan işin doğru yapılmasıdır (Özal, 1988:117).

Muhafazakârlık, Özal ile sınırlı kalmayarak partisi ANAP'ın da önemli bir parçası, ideolojik kaynağı ve toplumsal tabanı haline gelmiştir. Dört eğilimi kendi içerisinde barındıran ANAP'ın hayati damarlarından birisi olan muhafazakârlık, Milli Güvenlik Konseyi tarafından siyaset kurumu üzerinde uygulanan veto neticesinde büyük oranda tırpanlanmış, bu kimliği taşıyan kurucuların isimleri reddedilmiş, 1983 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde parti adına aday gösterilmelerine de izin verilmemiştir.

Muhafazakârlık ve Özal siyaseti bakımından dikkat çekici olan husus, yeni-sağ siyaseti oluşturan kapitalist, bireyci ve değişim konusundaki şevkli liberalizm ile geleneksel değerleri korumak isteyen, otoriteye sadık muhafazakârlığın tarihsel anlamda yaşadıkları gerilimin ANAP dönemine de sirayet etmiş olmasıdır. Yukarıda açıklandığı üzere liberal Özal çözümlemesinde “devlet” kendinden menkul, aşkın, baba formundan sınırlı, teknik ve girişimci bireylerin kontrolü ve hizmetinde bir aygıtı doğru evirilmek zorundadır. Devletin ve onun cisimleşmiş hali olan bürokrasinin “asgarileştirilmesi” üzerinden piyasa güçlerine ve nihayetinde demokrasiye

alan açılacağı kabulü, neo-liberal düşüncenin temel varsayımıdır (Heper, 1989:46). Fakat 12 Eylül darbesi sonrasında askerler ve gölgelerindeki sivil aktörlerin tatbik ettikleri de-politizasyon ve onlara eşlik eden Türk-İslam-Batı sentezi şeklindeki “amorfi” uygulamalar, siyasetin çoğulcülüğünü boğduğu gibi amaçlanan minimal otoriteyi paradoksal bir şekilde güçlendirmiştir (Köker, 2008:311). Özal liderliğindeki ANAP iktidarı da siyasetin monolitik karakterine uygun olarak, neo-liberalizm gereği kapitalizm ile demokrasi arasında kurulan doğrusal ilişkiye rağmen, uyguladıkları neo-muhafazakâr siyasetin neticesi “adı var kendi yok” bir sivil toplumun taşıyıcısı olmuştur. Özal döneminde yeni sağ siyaset içinde cereyan eden gerginlik, tek taraflı olarak sadece siyasi liberalizm aleyhine değil muhafazakâr değeri de aşındırmak suretiyle işlemiştir. Özal’ın şahsında alternatif modernleşme sürecinin yeni bir ivme kazandığı 1980 sonrası siyaset ve onun ürettiği toplumsal ve ekonomik dönüşüm, ANAP iktidarının içindeki geleneksel damarı ve onların temsil ettiği toplumsal kesimleri ciddi bir şekilde tehdit etmiş ve bu durum parti içinde olduğu gibi merkez sağ, milliyetçi ve İslamcı kesimlerden de tepki toplamıştır.

2.4. Özal’ın Milliyetçilik Damarı

Anti-komünizmin kesifleştiği seksen öncesi Türk siyasetinin ana bileşenlerinden milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı siyaseti birbirinden ayırmak hayli zordur; üçü arasında ideoloji, kültür ve toplumsal köken bakımından yoğun bir geçişme mevcuttur. Sağ ve sol kutuplaşmanın arttığı “Soğuk Savaş” atmosferinde önce DPT Müsteşarlığı, daha sonra özel sektörde yöneticilik yapan Özal, dönemin koşulları bakımından milliyetçilik şemsiyesi içerisinde yer alan sağcı bir aktör olarak okunulabilir. Özal’ın tüm iddiasına rağmen, Türk sağından kopamayan “Milli Görüş Hareketi”nin seksen öncesindeki temsilcisi Milli Selamet Partisi’nden milletvekili aday olması, MESS sendikası yöneticiliğinde ürettiği sol karşıtlığı ve Türk-İslam sentezinin entelektüel taşıyıcısı Aydınlar Ocağı’nın bir mensubu olarak 1979 yılında Milliyetçiler Kurultayı’nda ortaya koyduğu fikirleri, onu milliyetçi düşünce içerisinde konumlandırmak adına zengin bir malzeme vermektedir (Bora, 2005: 593). Üçüncü Milliyetçi Cephe olarak bilinen Demirel’in azınlık hükümetinde Başbakan Müsteşarlığı görevine gelen Özal’ın, 12 Eylül sonrasında ANAP liderliğinde ürettiği siyasi söyleminin önemli bileşenlerinden birisi de milliyetçiliktir. Bu bağlamda, Murat Belge, ANAP’ın kuruluşu sonrasında Özal’ın sağa yönelik yaptığı “birleşme” çağrısının gerisinde, seksen öncesinin sol karşıtlığının bulunduğunu ve bu seslenişin bir tekrardan ibaret olduğunu ileri sürmektedir (Belge, 1992:216). Buna karşın Özal için etnik kimlik, ne 12 Eylül öncesinde ne de sonrasında salt bir politika aracı olmamıştır; bu yönüyle sağın Türkçü damarından sert bir şekilde ayrılmaktadır. Özal’ın sahip olduğu liberal söylem, milliyetçilik düşüncesinde de devreye girerek iktisadi kalkınmayı ve buradan edinilecek toplumsal refahı birinci derecede önemsemektedir. Özal, ekonominin

gerçekliğinden uzak, hamasi, tarihsel milliyetçi söylemleri sert bir dille eleştirmekten geri durmamıştır:

... 'Fatih Sultan Mehmet şunu yaptı, Yavuz Sultan Selim şunu yaptı' diye geçmişle övünmek, milliyetçilik değildir. Milliyetçilik, toplumların o anda, kendi yaptıkları işlerle övünebilmesidir. Sen dünyayla yarış edebiliyor musun? Yani, başka ülkelerle yarış edecek adamların var mı? Daha iyi ressamın, sanatçın, tüccarın, politikacın var mı? (Barlas, 1994:123).

Özal milliyetçiliğinin reel politik açısından önemli tezahürlerinden birisi de “ülkücü” hareketin, ANAP siyasetinin belirleyici politik damarlarından birisi olmasıdır. Askerler tarafından Turgut Sunalp'e kurdukları Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) “resmî” sureti nedeniyle birçok “ülkücü” ANAP uhdesinde siyasete girmiş ve iktidar partisinin özellikle taşra teşkilatlarında etkili olmuştur. “Hareketçi” tanımlaması ile Mustafa Taşar liderliğinde ANAP içerisinde konum alan ülkücüler (Gürpınar, 2013:102), zaman zaman partinin diğer ideolojik fraksiyonları ile mücadeleye girmekle birlikte özellikle 1986 sonrasında “ehlîleşerek” partinin ana omurgasına uyum sağlamışlardır.

Özal'ın milliyetçilik düşüncesi sadece iç politikada değil Körfez Krizi, Sovyet rejiminin çökmesi ve Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında Balkan coğrafyasında Müslüman kimliğinin yaşadığı kimlik sorunlarında, insani olduğu kadar bir diplomasi “meselesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçi ve muhafazakâr değerler ile teçhiz edilmiş bir siyasetçi olarak Osmanlı belleğini merkeze alan Özal, İmparatorluk düzeninin belirtilen coğrafyalarda kurduğu barışı yeniden tesis etmek amacıyla -cari rejimin mevcut reflekslerini zorlama pahasına- sınır ötesi bir dil geliştirmiştir. Yaşanan dönüşümleri ve krizleri imkâna çevirmek isteyen Özal, Türkiye'nin etrafında cereyan eden hadiseleri 400 senede ancak bir kez milletin eline geçecek fırsatlar olarak görmüş ve Türkiye'nin önünde açılan hacet kapılarının değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Özal, 1992: 12-13).

2.5. Özal'ın Siyasi Üslubu

Özal, cenaze töreninde ön plana çıktığı üzere kamuoyunda “sivil cumhurbaşkanı” olarak bilinmektedir. Siyasetin, bürokrasinin ve devletin en tepesindeki ismin sivil olarak ifade edilmesi temel düzeyde bir çelişkiyi barındırmakla birlikte bu kavramsallaştırmanın gerisinde, Özal'ın devlet kavramına yüklediği araçsal ve hizmetkâr anlam yatmaktadır. Özal, siyasetçiliği döneminde bir felsefe ve kurumsal işleyiş bakımından devlet etrafında örülen “kültü” büyük oranda kaldırdığı gibi siyasetin resmîyetini gücü oranında zayıflatma çabası içerisinde de girmiştir. Bürokrasi tecrübesinde insanlar ile kurduğu samimi ilişki sayesinde, devletin resmi yüzünü en azından kendi maiyetinde kırmayı başarmıştır. Makam odası yerine farklı kurumlardaki çalışma odalarını kullanan, makamda bulunduğu anda ise masasında değil yuvarlak toplantı masasında çalışan Özal, resmi bir görüntü yerine ceketsiz, kolları kıvrık gömleği ve insanları kucaklayan, karşılaştığı kişileri sık sık yanaklarından öpen tavırla bürokrasinin sert ve kuralcı

yüzünü adeta parçalamaktaydı. Cumhurbaşkanı ve 12 Eylül rejiminin cisimleşmiş hali olan Evren’i medya önünde kendisine çekerek yanaklarından öpmesi, askeri kıtayı yazlık günlük kıyafeti ile selamlaması belirtilen siyasi üslubun örnekleriydi. Benzer şekilde, resmi işlerini ev hayatına ve özeline taşıyan Özal, bürokrasinin makamlara sıkışmış dünyasını bir bakıma kırmaya çalışmaktaydı fakat bu durum klasik bürokrasi mensupları için alışılmışın dışında, yadırgatıcı zaman zaman da nezaketsizdi (Özdemir, 2014:120-121, Birand, Yalçın, 2001:72-73).

Özal, Türk siyasetinin “deve dışı” politikacıları karşısında görece acemi bir aktördü (Türk siyasetindeki liderlik deneyimleri için bkz. Heper, Sayarı, 2008). Rekabetçi bir düzende mücadeleye başladıktan kısa bir süre sonra Çankaya Köşkü’ne çıkması nedeniyle olgunluk meyvelerini toplamadan politika sahnesinden çekildi. Diğer taraftan, Özal, kendisini hiçbir zaman bir siyasetçi olarak görmedi, sahip olduğu teknokrat tarafı her daim muhafaza etti: “Siyasetçi mikrofonu eline alınca uzun uzun konuşmuş. Ama ben kendimi pek fazla siyasetçi gibi görmüyorum. Hala teknisyen olarak görüyorum” (Türk, 2014:124). Özal, siyasetin günlük, derinliği olmayan meselelerini konuşmaktan ve rakipleri ile politik mücadeleye girmekten hoşlanmazdı; siyasete mühendislik kesinliği ve üslubu içerisinde bakardı: “Bizim mühendislerin olduğu yerde iki kere iki dört eder ama siyasetçilerin olduğu yerde iki kere ikinin sonucu her zaman dört etmiyor” (Gönültaş, 2014:157). Siyasete olan mesafesi ve klasik bürokrasiye olan eleştirel tutumu nedeniyle geleneksel bürokrasinin kalıpları içinde değil, kendi etrafında kurduğu sınırlı sayıdaki genç isim üzerinden çalışmayı tercih etmiştir. Kendisini merkeze koyan Özal, Demirel’in ifadesiyle çalışma üslubu bakımından, “horon çekmez zeybek oynardı” (Özdemir, 2014:120). Özal’ın dikkat çekici “ilişki inşası” sadece maiyetindeki genç insanlar ile değil, ulusal ve uluslararası siyaset bakımından da dikkat çekiciydi. Bu ağın içerisinde askerler, iş insanları, küresel ekonomik aktörler, sivil toplum liderleri, dünya liderleri, dini önderler gibi alabildiğine geniş ve farklı simalar kendilerine yer bulmaktaydı.

Seksen öncesinde yaşanan sert politik mücadele, Türkiye’de toplumsal ve bireysel anlamda telafisi güç bir ayrışmayı tetikledi. Özal, ortaya koyduğu dört eğilim ile sadece siyasi arenada değil kişisel ilişkiler düzeyinde de yeni bir dil kurarak bölünmüşlüğü ortadan kaldırma çabasında oldu; bu hususun gerisinde kişisel olarak kin tutmayan, uzlaşmacı, sempatik, esprili, protokole yüz vermeyen, kendisine yapılan kötülükleri unutabilen tavır yer almaktadır (Demirel, 2018:67). Örneğin Özal, ikinci kez DPT Müsteşarlığı’na geldiğinde, 12 Mart muhtırası sonrası kendisine yapılanlara karşılık sol eğilimli bürokratlardan intikam alacağı endişesi karşısında, Hz. Ali’nin Uhud Savaşı örneğinden yola çıkarak “Siz de kinci olmayın. Sağcı-solcu dediğiniz insanlar da esen rüzgâr yönünde eğilen ağaçlar gibidir. Bunlar geçici şeylerdir, uğraşmayın” diyerek maiyetindeki herkesi sükûnete

davet etmiştir (Kansu, 2004:514). Özal'ın hoşgörülü siyasi üslubunun bir diğer örneği de kendisiyle ilgili çizilen, eleştiri dozu yüksek karikatürlerdir. Karikatüristleri arayıp, çerçevesi, büyük örneğini kendilerinden isteyen Özal, bunları Başbakanlık binasına asacak kadar toleranslı ve özgüvenlidir (Gönültaş, 2014:126). Diğer taraftan, siyasi rakiplerine karşı zaman zaman kullandığı ve kamuoyunun tepkisini çektiği “bel altı” ifadeler de özgüvenin diğer bir boyutu olarak okunabilir.

Özal'ın siyasi üslup açısından dikkat çeken bir başka niteliği realist yönüydü. Bir tarafta mühendislik mesleğinin kesinliği diğer yanda kapitalist perspektifinin rasyonitesi, Özal'ı siyasette olabildiğince gerçekçiliğe sürüklemişti. Solun entelektüel ve politik mecralarda yaygın olduğu, reel sosyalizmin hemen yanı başımızda var olduğu bir dönemde Sovyet rejiminin yıkılacağı hususundaki öngörüsü, realizm ile beslenmiş siyasi bir üsluba işaret etmektedir. Benzer şekilde Milliyetçiler Kurultayı'nda ortaya koyduğu ekonomi modelinin, kısa süre sonra ülkede tatbik edilmesi ve kalıcı hale gelmesi Özal'ın gerçekçiliği hakkında önemli ipuçları vermektedir (Özdemir, 2014:92-94).

Özal'ı hem bürokrat hem de siyasetçi olarak başarılı kılan husus sahip olduğu siyasi üslubudur. Toplumun geniş kesimleri ile buluşabilen, devletin en sert yüzünü suhuletle idare edebilen diğer yandan farklı ideolojileri kendi içerisinde terkip edip çevresi ile sıcak ilişkiler kurabilen Özal, hayatın gerçeklerinden asla kopmamıştır.

3. ÖZALLI YILLAR VE POLİTİKA

Üç alt bölümden oluşan üçüncü kısımda ara rejim bürokrati, parti genel başkanı/Başbakan ve nihai olarak Cumhurbaşkanı olarak Özal'ın reel siyaset deneyimi ele alınacak olup, yukarıda açıklanmaya çalışılan ideolojik müktesebatin pratik yansıması tetkik edilecektir.

3.1. Ara Rejim Bürokrati Olarak Özal

“Özallı yıllar” olarak adlandırılacak dönem, Özal'ın başbakanlık yaptığı 1983-1989 yılları ile Çankaya'ya, Cumhurbaşkanlığı makamına çıkıp vefat edeceği 1989-1993 yılları arasında kapsamaktadır. Özal'ın ara rejim döneminde başbakan yardımcısı olarak görev aldığı ve 24 Ocak Kararları'nı hayata geçirdiği zaman dilimi (1980-1982) ise, “Özallı yılların” dibacesi niteliğindedir. Özal, askeri idarenin gölgesinde çalışmakla beraber, uluslararası dinamikler etrafında başlatmış olduğu ekonomik dönüşümün tamamlanması adına askerler için “vazgeçilmez adamdı”; teknik bir mesele olarak ekonomi alanında tek yetkili olduğu, askerlerin bu alanı ona tahsis ettiği ifade edilebilir. Liberal-muhafazakâr bir siyasetin taşıyıcısı olarak partisi ANAP ile iktidara gelen Özal'ın, darbe yönetimi ile işbirliği yapması, siyasi kariyeri boyunca ona karşı yapılan en önemli eleştirilerden birisidir. 12 Eylül askeri darbesinin NATO konsepti içerisindeki yeri ve 24 Ocak Kararları'nın küresel ilişkileri hesaba katıldığında, darbeden önce başlamış

olan ekonomik dönüşümün askeri idare için bir zorunluluk olduğu görülecektir. Özal, Başbakanlık Müsteşarı olarak 12 Eylül 1980 müdahalesi sonrasında MGK’ya sunduğu “Türkiye’nin Son Ekonomik Durumu ve Alınacak Tedbirler” başlıklı raporunda, mevcut ekonomik dönüşümün başarıya ulaşması için asgari 4-5 seneye ihtiyaç olduğunu iletmişti (Özdemir, 2014:138). Muhafazakâr bir aktör olarak Özal, taşıdığı tüm “şüphelere” rağmen küresel bir sistemin Türkiye’ye tatbikatı konusunda askerler için tek isimdi; ara rejimin Özal’ı gözden çıkarma ya da ona alternatif sunma lüksü yoktu. Durumun farkında olan Özal, kendisine sunulan dış ilişkilerden sorumlu bakanlık yerine Maliye ve Ticaret bakanlıklarını uhdesine alarak ekonominin tek patronu olmayı talep etti (Barlas, 1994:14).

Özal, kendisini, doğruları söylemek zorunda olan, acı reçeteyi tatbik etmesi gereken bir teknokrat olarak tanımlayacaktır; ona göre çalışmasının özü de gerçekçilik ve pragmatizmdir (Ulagay, 1983:47-48). Ekonominin gereklerini yerine getirmeyen yönetim ile sorun yaşayan Özal, istifa dilekçesi yazarak Başbakana sunmasına karşın, Evren’in araya girmesi ile dilekçesini geri çekmek zorunda kalacaktır. Şüphe ile baktıkları mesleki bilgisi, tecrübesi ve ilişkileri gereği iş emanet ettikleri Özal hakkında, askerlerin kafasındaki esas soru, “teknokrat” Özal’ın siyasete girip girmeyeceğiydi. İstifa olayı sonrasında Evren’in konuyla ilgili sorusuna “böyle bir fikri olmadığı” yönünde cevap veren Özal’ın, siyasi bir arayışı olduğu yakın çevresi tarafından bilinmekteydi. Askerler “Banker Kastelli” hadisesinde, kendisine yakın Maliye Bakanı Kaya Erdem’in istifasını istediler; Özal bu talebi gerekçe göstererek, Maliye Bakanı’nın istifasından bir gün sonra 13 Temmuz 1982 tarihinde Başbakan Yardımcılığı görevinden ayrıldı. 1982 yılının geri kalanını büyük oranda yurtdışında geçiren Özal, 1983 yılının başında aktif siyasete dâhil oldu.

3.2. Anavatan Partisi ve Özal Liderliğinde Politika

Siyasi partilerin serbest bırakılması ve seçim kararı alınması ile birlikte uzunca süredir bastırılan siyasal alan, yeni kurulan partilerin akınına uğradı fakat MGK politik alanı fazla genişletme niyetinde değildi. Birçok parti, kuruluş aşamasında laikliğe aykırı ya da eski partilerin devamı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından kapatıldı, çok sayıdaki kurucu isim MGK tarafından veto edildi. Askeri idare, 1980 öncesinde yaşanan zaafı merkezde alarak bir siyasi topoğrafya tasarısı başlattı. Öncelikle sağın uç kesimi olarak görülen seçim sistemi sayesinde, büyük temsil olanakları üzerinden siyaseti kutuplaştırdığına inanılan MHP ve MSP’nin sistem dışı kalması hedeflendi. Merkezin her iki yakasında yer alan ve salt “iktidar merkezlilik” üzerinden toplumu “sorusuzca” siyasallaştırdığı iddia edilen AP ve CHP’nin devamı niteliğindeki partilerin önü kesilmeye çalışıldı. Amaç, ideolojik olarak bölünmüş, parçalı, toplumsal anlamda politize bir mücadele yerine sağda ve solda ılımlı iki parti etrafında örülü “sakinleştirilmiş” bir siyasetti (Sakallıoğlu, 1995:1248). Askeri idare

için hedef görece kalkış noktası için tutturulmuş gözükmele birlikte, uygulanan veto neticesinde 1983 yılındaki seçime sadece Başbakanlık Müşaviri Necdet Calp'ın Halkçı Parti'si (HP), emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile çok şans verilmeyen Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) katılabilirdi. Kurulan Refah Partisi (RP), Doğruyol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Parti'nin (SODEP) seçime girmesine izin verilmedi.

ANAP, 20 Mayıs 1983 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilen dilekçe ile kuruldu (Konuyla ilgili bkz. Ergüder, 1991:155-156). ANAP'ın kuruluş süreci Özal'ın Başbakan Yardımcılığı'ndan istifa etmesi ile başlamış, yurt dışından dönüşü ile hızlanmış. Özal, 6 Şubat 1983 tarihinde basına yaptığı açıklamada, ikinci-üçüncü adam olarak belirli işleri yapamayacağını, bürokrat olmasının mümkün olmadığını ve kendi programını uygulayabilirse partisini kuracağını ifade ederek gizli olarak yürüttüğü faaliyetini kamusal bir niteliğe büründürdü (Milliyet, 1983). Özal'ın kafasındaki soru işareti, askeri idarenin ne düzeyde partisine olur vereceği, programı tatbik etme imkânı olup olmayacağıydı. Sonucu belirsiz bir yolculuğa çıkmadan evvel Özal, Evren ile görüşerek parti konusunda askeri idarenin olurlarını alma yolunu takip etti. Evren, partinin kuruluşu öncesinde Özal ile yaptığı farklı görüşmelerde, MHP ve MSP tandanslı kimselerin partiye dâhil edilmemesi, aksi durumda bu isimlerin MGK tarafından veto edileceği hususunda uyarıda bulundu (Barlas, 1994:28).

Özal, kişisel ilişkileri ve asker nezdindeki itimadı ile kendi liderliğinde müstakil bir parti ile siyasete dâhil oldu. Özal'a göre, askerlerin özerk bir parti olarak ANAP'ı yarışa dâhil etmelerinin gerisinde, partisine kazanma şansı verilmemesinin yanında kurulmak istenen iki partili "demokrasi oyununda" ANAP'ın bir garnitür olarak görülmesi yer almaktadır (Özdemir, 2014: 160). Özal'ın asker nezdindeki icazetine rağmen veto mekanizması ANAP için de çalıştı; parti kuruluşunda yer alan, Özal'ın iki yakın ismi Hüsnü Doğan ve Mehmet Keçeciler MGK tarafından veto edildi (Yavuz, 2013:103).

Askeri idare, Evren'in ifadesiyle, 1983 seçimleri öncesinde biri sağda (MDP) iktidarı temsil eden diğeri solda (HP) ona muhalefet edecek bir siyasi oluşumu hedeflemişti (Barlas, 1994: 29). Öz itibarıyla ortaya konulmak istenen sistem, kurgusal olup, gerçek bir mücadelenin, toplumsal temsil ilişkilerinin uzağında, demokratik varoluşun karşısında bir parti düzeniydi. Bu açıklama, Özal'ın siyasi partiler üzerinden ANAP'ı konumlandığı tarihsel çözümleme ile büyük oranda örtüşmektedir:

Türk demokratik siyasi hayatında iki ekol var... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat-Terakki'nin. Biri liberal, biri devletçi... Bu iki partinin veya ekolün arasına giren kimse çok yaşayamamış... Marjinal kalmış. Kısa sürede yok olmuş... Oysa biz Anavatan'la bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık (Barlas, 1994:43).

Muhafif siyasi odakların bastırıldığı, ara rejim liderinin seçim öncesi reyini belli ettiği siyasi bir atmosferde, Özal’ın ifadesiyle ana akım siyasetin dışındaki bir partinin girdiği ilk seçimde başarılı olmasının en önemli nedenlerinden birisi, teknolojiyi, yeniliği ve uzmanlaşmayı savunan Özal’ın oluşturduğu, alan açtığı yenilikçi seçim kampanyasıdır. Bu kampanyanın aktif kullanılmasında rol oynayan husus, 7 Temmuz 1983 tarihinde MGK’nın siyasi partilere gazetelerde paralı yayın yapmasına izin veren kararıdır.

ANAP’ın 1983 yılındaki kampanya sorumlusu, daha önce Time Dergisi’nin Türkiye ekini yapan Manajans’dır. Ara rejim döneminde ajansın faaliyetlerini yakından takip eden Özal, ANAP’ın 1983 kampanyasını aynı ajanstan talep etti. Beş ana başlık belirleyen ajans her gün Özal’ın yaptığı televizyon, radyo ve mitinglerde bunlardan birisini ön plana çıkartarak toplumsal odaklanmayı kolaylaştırmıştır. Seçim kampanyasını gelişen stratejiler ekseninde Özal’a odaklayan ajans, iş bilen, gerçeklerden kopmayan, sempatik bir kişilik olarak elinde kalemi ile parti liderini ön plana çıkartmaya çalışmıştır. Medya mensupları ile parti yöneticileri sık sık yemekli toplantılar düzenleyerek, medya üzerinden partinin ve liderin servis edilmesini sağlamış; Özal’ın konuşmalarından elde edilen videolar parti teşkilatına dağıtılarak, kahvehaneler başta olmak üzere vatandaşların toplu olarak bulunduğu yerlerde izlettirilerek propaganda faaliyetleri aralıksız sürdürülmüştür (Özkan, 2007:65-66).

ANAP’ın seçimden kısa süre önce gazetelere verdiği reklamlarda, parti ile Özal arasında doğrudan bir ilişki kurulmakta, Özal ile parti özdeşleştirilmekte, yaşanan çözüm adına Özal tek adres olarak gösterilmektedir: “Ekonomi mimarı Özal’ın Partisi”, “Sana destek değil köstek olacak bürokrasi zihniyetini devlet kapısından kovacak Özal’ın Partisi”, “Hayat pahalılığının belini kırmış ekonomiyi kontrol altına almış Özal’ın Partisi”, “Başını sokacak bir yuvanın özlemini çekiyorsan, konut yapımını planlamış, parasını pulunu nereden sağlayacağını hesaplamış Özal’ın Partisi” (Tokgöz, 2010:185). ANAP’ın 1983 seçimlerinde gazete reklamlarında kullandığı “ortadirek” ve “iş bitiricilik” kavramları da, kapitalist düzen içinde statü kazandırmak istediği orta sınıf açısından dikkat çekicidir.

ANAP girdiği ilk seçimde aldığı %45,1 oy oranı, kazandığı 211 milletvekili ve mecliste elde ettiği %53 temsil oranı ile seksen sonrası çok partili hayatı konsolide etmeyi başaracaktır.

Özal’ın Başbakanlık dönemi iki kabineden oluşmaktadır. I. Özal hükümeti, 13 Aralık 1983 tarihinde başladı ve 1987 yılı milletvekili seçimlerinin yapılacağı aralık ayına kadar sürdü. I. Özal hükümeti döneminde icra edilen 1984 mahalli idareler seçimi, 1986 ara seçimi, 1987 referandumu ile görece 1987 yılında yapılan milletvekili seçimleri, ANAP’ın gücünü koruduğunu göstermektedir.

Özal, ara rejim döneminde askerlerin bazen bilgisizlikten bazen politik sebeplerle engel olduğu kararları tek parti yönetimi altında Başbakan sıfatıyla büyük bir kararlılık içerisinde ve taviz vermeden uyguladı. İşbaşına gelen Özal, görece model değişikliğine gitti ve 1980-82 yılları arasında enflasyon ve cari açığın düşürülmesine odaklanırken, 1983 sonrasında ekonominin yapısal niteliğini değiştirmeyi hedefledi fakat bu tercih ilerleyen dönemde telafisi mümkün olmayan enflasyonist baskılara neden oldu. Yapısal dönüşümün en önemli ayağı, liberalizasyon ve dış ticaret rejimi üzerine kuruluydu; temel düzeyde Türkiye ekonomisinin dünya ile entegre edilmesi amaçlandı. (Kazdağlı, 2001:461-462).

Özal'ın uzunca süredir ifade ettiği devletin ekonomiden çıkartılması, devletin minimize edilmesi sözleri doğrultusunda, KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme getirildi; var olan KİT'lerin piyasa koşullarına uygun olarak çalıştırılması noktasında çalışmalar yürütüldü (Kazdağlı, 2001:465).

Özal'ın siyasi olarak odaklandığı, dayanmak istediği ve güçlendirdiği toplumsal tabaka, orta sınıftır. Özal hükümeti, sendikal hareketlerin kısıtlanmasından istifade ederek reel ücretlerin düşürülmesini, faizlerin ve sermaye yatırımlarının arttırılmasını buna karşın yerli paranın değerinin azaltılarak ithal girdi maliyetlerinin düşürülmesini ve ihracatın arttırılmasını hedeflemiştir (Kirmanoğlu, 1995:540). Bu politika, 1983-1989 yılları arasında büyük oranda başarılı olmakla birlikte, 1989 yılından itibaren sendikal hareketlerin yeniden güç kazanması ve ANAP'ın mahalli idare seçimi yenilgisiyle görece gevşetilmek zorunda kaldı (Özen, 2011:153). Orta direğin geliştirilmesi adına yapılan en önemli hamlelerden birisi de Toplu Konut İdaresi aracılığıyla sağlanan krediler üzerinden kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve konut ihtiyacının karşılanmasıdır. Fakat Özal döneminin tüm vaatlerine ve orta direği geliştirme iddiasına rağmen en çok kaybeden, reel gücü azalan sınıflar bu gruplardır. Oluşan mağduriyetin telafi edilmesi adına, büyükşehirlerin periferisinde gecekondularda yaşayanlara tapu tahsis belgelerinin dağıtılması ve yoksullar için verilen fak-fuk-fon şeklinde kısaltılan kaynaklar aracılığıyla ekonomik destek sağlanmıştır (Özen, 2011:155).

ANAP dönemi parti ve hükümet programlarında temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesi, geniş ve derinlemesine ele alınmasına karşın, döneme damgasını vuran “yeni sağ” düşüncenin sahip olduğu “siyaset karşıtı siyaset”, örgütlü ve ideolojik toplumun gelişmesinin önünü kesmiştir. Bu dönem için başta Özal olmak üzere, parti ya da kamu otoritelerinin sivil toplumu teşvik ettiğini söylemek bir hayli zordur. Demokrasi ve temel hakların geliştirilmesi noktasında Özal'a yönelen özellikle medyada çıkan haberleri “demokrasi havarisi” ve “sol amigo” olmakla itham etmiştir (Özal, 1987:5).

Siyasi yasakların kaldırılması hususundaki menfi tavrı, seçim yasasındaki değişiklikler üzerinden temsil oranının arttırılması ve parti içi

demokrasinin eksikliği ANAP’ın ilk dönem karnesinin kırıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem ANAP iktidarının demokrasi ve sivilleşme yolundaki en önemli hamlesi, 14 Nisan 1987 tarihinde gerçekleşen Avrupa Topluluğu “tam üyelik” başvurusudur (Dağı, 2001:266). İlk dönem ANAP iktidarının aldığı en dikkat çekici karar ise, 1982 Anayasası’nın geçici 4. maddesi ile siyasetçilere verilen politika yasağının kaldırılması hakkındaki referandumdur. İlginç bir şekilde, muhalefet partilerinin “evet” propagandasına rağmen Özal, referandum sürecinde “hayır” kampanyası yürütecektir. 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumda %50,16 evet, %49,84 hayır oyu çıktı ve siyasi yasakların kalkması ile eski siyaset partilerinin başına geçti. Özal, yakın çevresine yaptığı açıklamada siyasi kariyeri boyunca yaptığı üç hatadan biri olarak, yasakların kalkmasının Meclis’te değil referandum yoluyla çözülmesi olduğunu söylemiştir (Birand, Yalçın, 2001:545). Referandumun ANAP aleyhine sonuçlanması ve eski siyasetlerin politik arenaya dönmesi neticesinde Özal, erken seçim kararı aldı. 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan milletvekili genel seçiminde yüzde onluk “genel baraj” ve “seçim çevresi barajının” yanında güçlü parti lehine işleyecek seçim çevresi düzenlemesi ile ANAP, 1983 seçimlerine göre daha fazla milletvekili ve yüksek temsil elde etti.

II. Özal Hükümeti, 21 Aralık 1987 tarihinde kuruldu ve Özal’ın Çankaya Köşkü’ne çıkıp yerini Yıldırım Akbulut’a devredeceği 9 Kasım 1989 tarihine kadar sürdü. İlk dönem Özal iktidarının, meşruiyet kaygıları nedeniyle cepheden yüzleşemediği askeri vesayet, ikinci dönem için çözülmesi gereken bir sorun olarak karşısında durmaktaydı. Merkez sağda ANAP ile kıyasıya rekabete giren Süleyman Demirel’in bu dönem için en dikkat çekici muhalefeti, Özal’ın sistemi karşısına almadığı ve demokratikleşme bağlamında askeri vesayeti geriletmediği aksine oluşan tekelsiz siyasetten istifade ettiği yönündeydi (Alptekin, 2018:151). 1980-1987 yılları arasında ordu ile zoraki bir uyum süreci geçiren Özal, darbelerle sebep olan ekonomik sorunların iktidarlarının ilk döneminde çözülmesini, askeri rejim karşısında elde edilmiş bir kazanç olarak okumaktadır (Barlas, 1994:148). 1987 sonrasında Özal’ın savunma bütçesini ve fonlarını mecliste tartışmaya açması ve Sayıştay incelemesine tabi tutan yasal düzenlemeleri geçirmesi ile bakanlıklardaki askeri danışmanlar yerine sivil isimlere yer vermesi kurumsal düzeyde yapılan önemli hamlelerdir. Özal’ın 1987 yılı temmuz ayında emekli olan Genel Kurmay Başkanı Necdet Üruğ yerine, TSK’nın tavsiye ettiği Necdet Öztoran’u değil Necip Torumtay’ı ataması, sivil siyaset lehine alınmış bir başka önemli aksiyondur. Sivillerin kullandığı inisiyatif, ordu üzerinde giderek tedirginlik oluşturmaktadır. Genel Kurmay Başkanı Torumtay, Körfez Savaşı zamanında Özal’ın orduya danışmadan karar aldığı gerekçesiyle istifa ederken bu durumu “devletin karar mekanizmasının raydan çıkması” olarak açıklamaktadır (bkz. Torumtay, 1993:117). Böylece, uyumlu, düşük yoğunluklu, cepheden mücadelenin olmadığı ilk dönemin aksine temsil oranını arttıran, meşruiyetini güçlendiren

ve siyasal alanda inisiyatif kullanan ANAP iktidarı, ikinci döneminde, ordunun kendi üzerinde oynadığı gücü büyük oranda örseleyerek siyaseti kendi lehine konsolide etmeyi başaracaktır.

Temsil açısından siyasi rakipleri karşısında güç kazanan ve askeri idarenin üzerindeki etkisini geriletken ANAP iktidarı, dış politikada daha aktif ve dönüştürücü bir rol oynamaya başladı. Geleneksel dış politika refleksi içerisinde Batı perspektifinde kendisine alan bulan Arap-İsrail sorunu, Özal'ın İslam dünyası nezdinde arayışlarına uygun olarak İsrail'e karşı düşük yoğunluklu bir seviyede sürdürüldü. Ayrıca Türkiye, sürgünde Filistin Devleti'ni, bürokrasinin karşı tutumuna rağmen tanıyan ilk ülke oldu. Mamafih, bu tutum İsrail'e karşı cepheden, düşmanca bir tavır içermiyordu. Özal, Arap ve İsrail devletleri arasında arabulucu olmayı teklif etti; su sıkıntısı çeken iki tarafa Türkiye'nin suyunu aktarmayı ve buradan kaynaklı bir barış inşa etmeyi önerdi fakat bu teklif Araplar nezdinde kabul görmedi (Ataman, 2001: 364-365). İran-İrak arasında 1979 yılında başlayan ihtilafın bir savaşa dönüşmesi karşısında da Türkiye tarafsız bir politika geliştirdi; iki ülke ile var olan dış ticaret sebebiyle temkinli bir dış politika yürüttü. Başta Irak olmak üzere iki ülkede yuvalanan PKK militanlarına karşı Türkiye, bu süreçte bir güvenlik arayışı içerisine girdi ve savaşın doğuracağı krizin etkilerini yumuşattı (Akdevelioğlu, Kürkçüoğlu, 2010:156). Özal, liderliğinde İslam ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi de önemli bir gelişim gösterdi; Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri Türkiye'nin gözde dış ticaret pazarları haline geldi. Ayrıca, Özal dönemine kadar bir derece alt statüde iştirak edilen İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) Özal döneminde eşit statüde katılım gerçekleşti ve Türkiye örgütün en faal üyesi haline geldi (Konuyla ilgili bkz. Ataman, 2001:372-375).

1989 mahalli idareler seçimi öncesi tüm kırılma noktasına rağmen Özal için ANAP, siyaseti toparlayan, merkezi ve yeri doldurulamaz bir partidir; ülkenin kaderi ile ANAP'ın kaderi adeta çakışmaktadır, partinin yaşayacağı olası kazalar ülke siyasetini de telafisi mümkün olmayacak şekilde yaralayacaktır:

Anavatan, diğer partilerin düştüğü akıbeta hiçbir şekilde düşmesin. Çünkü şunu unutmayınız. Anavatan'ın yerine ikame olacak alternatif yoktur bugün Türkiye'de. Bakın Allah göstermesin diyorum, Anavatan'a bir şey olduğu takdirde, herhangi bir şekilde şu veya bu zorluğa düştüğü takdirde Türkiye'nin başına gelecek şeyleri şu günden görür gibi oluyorum. Ben bu hesapları hep yaptım. Çünkü karşınızdakilerin durumunu biliyorum. Nereden nereye geldiklerini, nasıl fikirleri olduğunu, ne kadar tutarsız olduklarını çok yakından takip ettim. Bunlar için bu güne bakmaya lüzum yok. Şöyle 1970 ve 1980 arasında bakın kâfidir (Özal, 1989:113).

Yapısal sorunları çözüme kavuşturmasına karşın yüksek enflasyon enflasyon ve buna bağlı olarak reel ücretlerde baş gösteren erime, güçlendirilmek istenen sınıflar nezdinde ciddi toplumsal hoşnutsuzluklara neden oldu. Bu bağlamda, ANAP'da başlayan siyasal gerileme, 26 Mart 1989 tarihinde yapılan mahalli idareler seçiminde üst seviyeye çıktı ve iktidar partisi yarışı SHP ve DYP'nin gerisinde % 21,8 oy oranı ile üçüncü

sırada tamamladı ve sadece 2 il belediyesi kazanabildi. Partinin yaşadığı yıpranma, iktidar yorgunluğu, yolsuzluk iddiaları, parti içi ideolojik gruplaşmalar, kırınglıklar ve istifalar kadar yürütülen “negatif kampanya” (Turan, 2008:224) iktidar partisinin toplum nezdindeki inandırıcılığını yitirmesine sebep oldu ve ANAP’ın siyaset üzerinde ürettiği konsolidasyon büyük oranda zayıfladı. Özal önderliğinde tasarlanan ve ANAP iktidarında uygulama imkânı bulan kapitalist düzenin ürettiği bölüşüm problemleri, oyların adalet talebini dillendiren SHP’ye kaymasına neden oldu. 1989 seçimi öncesi olası bir yenilgi karşısında zımni olarak partisini bırakıp Cumhurbaşkanlığına çıkma “tehdidinde” bulunan Özal için Çankaya Köşkü, yönetmek adına zorunlu ve bir o kadar güvenli bir makam olarak görüldü.

3.3. Çankaya Gölgesinde Politika

Özal, SHP ve DYP’nin gösterdiği sert reaksiyona ve sine-i millete dönme tehdidine karşı, partisinin verdiği destek ile 31 Ekim 1989 tarihinde TBMM’de yapılan ve sadece ANAP’lı milletvekillerinin iştirak ettiği seçimin üçüncü turunda aldığı 263 oy ile Türkiye Cumhuriyeti’nin 8. Cumhurbaşkanı oldu. Özal’ın partisinin güç kaybına uğradığı bir dönemde, Çankaya Köşkü’nü siyaseten bir kaçış olarak görmesi, muhalefet nezdinde meşruiyet tartışmalarının başlamasına neden oldu (Akın, 2015:435).

Türk siyasal hayatında, parlamenter düzlemde “partili” Cumhurbaşkanlarının yaşadığı klasik sorun, kurup büyüttükleri, yönettikleri partileri ile olan ilişkilerini yeni dönemde, Çankaya Köşkü’nde “ne şekil” sürdürecekleridir. Özal’ın Cumhurbaşkanlığı dönemi, bu problemin ilk ve derin yaşandığı önemli dönemeçlerden birisidir. Özal, partisi ile olan ilişkisini ilk dönem için yakından ve aktif, aldığı eleştiriler neticesinde ilerleyen süreçte görece örtük ve derinden sürdürmüştür. Vefatından hemen önce, partiye nüfuz etme noktasında yaşadığı sorun nedeniyle alternatif ve yeni kurumsal arayışlar içerisinde girmiş olmasına karşın ömrü vefa etmeyecek ve başlayan girişimler akim kalacaktır. Bu bağlamda, Özal’ın partisi ile olan ilişkisini sürdürdüğü Cumhurbaşkanlığı dönemi (1989-1993), “Çankaya gölgesinde politika” olarak tanımlanabilir.

Başbakanlık görevinden ayrılacak olan Özal’ın, çoğunluk partisi genel başkanı olmamasına karşın “düşük profilli” Akbulut’u başbakanlık için görevlendirmesi, parti ile olan ilişkisi açısından dikkat çekicidir. Özal, bu hamlesi ile kurup, iktidara taşıdığı, aldığı destek ile Cumhurbaşkanlığı makamına çıktığı partisini kendi haline bırakmayacağını diğer yandan, Çankaya Köşkü ile sınırlı kalmayarak partisi üzerinden iktidar ilişkilerine müdahale edeceği mesajını partisi kadar kamuoyu ile paylaşmaktaydı. Özal, Cumhurbaşkanlığının yanında parti ve Başbakanlık makamları üzerinden kurduğu *de facto* irade ile bir çeşit yarı-başkanlık rejimi sürdürmüştür. İç ve dış politika, ekonomi ile milli güvenlik konularındaki aktif tutumu, bakanlar ve Genelkurmay üzerindeki etkisi, OHAL kanun hükmünde kararnamelelerinin kullanımı ve Anayasadan kaynaklı hakların ifası birlikte

düşünüldüğünde, siyasetin genel yönetiminden sorumlu Bakanlar Kurulu'nun ya da meclisin oldukça pasif, Cumhurbaşkanının ise aktif bir siyaset yürüttüğü görülecektir (Tanör, 2000:82-83). Bu bağlamda Özal'ın müdahaleci ve etkin tavrı, Türk siyasetinde seksen sonrası oluşturulan konsolidasyonun devamı şeklinde okunabilir.

Başbakanlık görevlendirmesinden bir hafta sonra Akbulut'un genel başkan seçildiği kurultayda tek rakibi, Özal'ın yakın isimlerinden H. Celal Güzel'di; diğer isimler bu ilk kongrede Özal'ın otoritesi karşısında atak bir siyaset izlemekten özenle kaçındı. Fakat ilerleyen süreçte muhafazakâr-liberal ayrışması üzerinden parti içi iktidar mücadelesi baş gösterirken Özal, geliştirdiği muhtelif tercihler aracılığıyla bu bölünmeyi kendisine tahvil etti. İdeolojik çatallaşmanın ötesinde karizmatik lider Özal'ın şahsına duyulan itimat, parti içi ihtilafın en önemli kaynaklarından birisidir (Gürpınar, 2013: 102). Fakat Özal'ın partisini bırakarak Çankaya Köşkü'ne çıkması diğer yandan kalkan yasaklar ile ideolojik partilerin kendi güçlerini tahkim etmeleri, Özal'ın şahsında konsolide olan siyaseti akamete uğratmaya başladı ve bu süreçte ANAP içerisinde var olan ideolojik dengelerin sürdürülmesi günden güne zorlaştırdı. Özal'ın Akbulut ismini seçmesinin gerisinde, “yönetilebilir” bir başbakan kadar liberal-muhafazakâr çatışmasının partiye yapacağı tahribatın önünü kesmek olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Keçeciler, Yusuf Bozkurt Özal, Hüsnü Doğan, Ekrem Pakdemirli gibi gelenekçi isimler Hasan Celal Güzel'in adaylığında muhafazakâr kanadı; dönemin ANAP İstanbul İl başkanı Semra Özal'ın “hamiliğinde” Mesut Yılmaz ise liberal kanadı temsil etmekteydi. Namık Kemal Zeybek ve Mustafa Taşar'ın temsil ettiği milliyetçiler ise, iki kanat arasında bölünmüş bir resim sergiledi (Yavuz, 2013:199). Güzel'in özel hayatı ile ilgili patlayan komplo (T. Özal - G. Bush görüşmesini basına sızdırdığı öne sürülen kişi ile olan ilişki iddiası), sadece onu değil muhafazakâr grubun da devre dışı kalmasına neden oldu ve parti içi ilişkiler girift bir hale büründü. Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa eden Mesut Yılmaz'ın, parti içerisindeki konumu ön plana çıktı. Tarafsızlık iddiası altında muhafazakâr kanadın aktivizmini sınırlama amacı güden Cumhurbaşkanı Özal, bu dönemden sonra eleştirel yüzünü büyük oranda liberal kanadın temsilcisi Yılmaz'a çevirdi. Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa eden Mesut Yılmaz, ilk turda 20 oy alan Güzel'in ikinci turda Akbulut lehine çekilmesine rağmen 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan seçimde ANAP Genel Başkanlığı'na oturdu ve partide yeni bir dönem başladı. Yılmaz'ın dikkat çekici ve beklenen hamlesi, parti içerisindeki muhafazakâr kanadın tasfiye edilmesiydi (Gönültaş, 2014:161). Liberal isimlerin partiyi ele geçirmesi, başta Aydınlar Ocağı olmak üzere birçok muhafazakâr odakta rahatsızlık oluşturdu; doksan sonrasında merkez sağın geleneksel kitleler ile olan ilişkisi zayıflarken, Türk siyaseti bu tarihten itibaren RP'nin güçlü şekilde yer aldığı bir düzlemde yeniden konumlandı (Çakır, 1994:48).

1991 yılında gerçekleşen milletvekili seçiminde, ANAP’ın DYP’nin gerisinde yarışı ikinci sırada tamamlaması ve akabinde DYP-SHP koalisyonunun kurulması, ekonomi başta olmak üzere Özal’ın kurguladığı ve sürdürdüğü ana akım siyasetin sekteye uğrayacağı sinyallerini verdi. Özal, Demirel’in Başbakanlık koltuğuna oturması sonrasında daha önceleri düşük dozda ifade ettiği başkanlık sistemini yüksek sesle dile getirmeye başladı. Cumhurbaşkanı, parti içerisindeki güç kaybı ve seçim yenilgisi sonrasında “II. Değişim Programını” hayata geçireceğini ve bunun için öncelikle yeni bir siyasi parti kurmanın gerekliliğini yakın çevresi ile paylaştı. Bu bağlamda Özal, demokrasinin parlamenter sisteme indirgenmesine karşı çıkmış ve bölünmüş toplumların istikrarlı yönetimi adına ısrarla başkanlık rejimini önermiştir (Barlas, 1994:141, İçener, 2015:322).

Özal, yeni dönemde, önceleri önemsemez görüldüğü siyasi liberalleşme konusunda Türk Ceza Kanunu 141, 142 ve 163. maddelerin kaldırılması ve Kürtçe’nin yasaklanmasını hedefleyen 2932 sayılı yasanın ilga edilmesi ile önemli mesafe kat etti. Diğer taraftan, siyasette yeni bir arayışın eseri olarak farklı entelektüel ve politik damarlardan gelen aydınlar ile yakın temas kurdu, onlardan istifade etti, fikirlerinin politik mecraya akmasını sağladı (Erdoğan, 2000:234). Demokratikleşme noktasında, Özal’ın Cumhurbaşkanlığı süresince tartışmaya açtığı en önemli mesele Kürt Sorunuydu. Başbakanlığı döneminde konuyu öncelikle bir terör ve buna bağlı güvenlik sorunu olarak telakki eden Özal, geliştirdiği ekonomi politikaları üzerinden konunun sosyal boyutunu aşmaya çalışmıştır. Ekonomik ve toplumsal entegrasyonu “Güneydoğu Sorunu” olarak kavramsallaştıran Başbakan Özal için konu, sadece güvenlik ve asker eliyle çözülecek bir mesele değildir. Fakat konunun siyasi olduğu ve merkezinde “devlet aklının” yer aldığı için dile getirilmesi için vakit hayli erkendi. Cumhurbaşkanlığı dönemine gelindiğinde, Özal’ın bir devlet adamı olarak konuyu “Kürt sorunu” olarak ele alması, federasyon dâhil her türlü fikri savunulabileceğini ifade etmesi, devlet aklının dönüşmesi noktasında psikolojik bir kırılmayı ifade etmektedir. Özal, sorunun sadece terör ya da geri kalmışlık meselesine indirgenemeyeceğinin farkındadır, devlet aklından neşet eden siyasi reflekslerle ilgili olduğunun bilincindedir; bunun aşılması için ısrarla asgari demokratik bir zemine işaret etmektedir. Demokratik zeminin kurucu unsuru ise, bu zamana kadar tabu olarak görülen konuların dahi “korkusuzca” tartışılmasına imkân verecek olan fikir hürriyetidir (Gençkaya, 1996: 59). Özal’ın konuyla ilgili en kritik hamlesi, 1990 yılına kadar kamu otoritelerinin zımnî ret ya da politik çarpıtma yoluyla kullanmaktan özenle kaçındığı, “Kürt” kelimesini cesurca ifade etmesidir. Özal, Kürtler dâhil farklı etnik, dini ve mezhepsel hususiyetlere sahip insanların ülke sınırları içerisinde olabileceğini, bunların vatandaşlık bağı ile bağlı olduğunu ifade ederek demokratik yaşamın formülasyonuna işaret etmiştir. Özal’a göre, göç olgusu ve oluşturacağı entegrasyon, çözümün en önemli bileşenlerinden birisidir; süreç içerisinde Batı’ya doğru seyir,

sorunun önemli bir kısmını kendi mecrası içerisinde hal yoluna koyacaktır (Gençkaya, 2001:131). Cumhurbaşkanı Özal, federasyonun tartışılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, valilerin seçim ile gelmesi ve Kürtçe yayınların geliştirilmesi şeklinde dönemin koşulları için “cesur” önerilerde bulunarak konunun psikolojik boyutunu inşa etmeye çalıştıktan sonra devamında siyasi arayış içerisine girdi. Özal, kamuoyu nezdinde yönettiği açık siyaset kadar “aracılarla diyalog” stratejisi yürütmüş ve doğrudan muhatap almadan Kürt aktörleri ile iletişime geçerek siyasi arayış içerisinde bulunmuştur. Fakat müzakerelerin sürdüğü bir sırada, Cumhurbaşkanı Özal’ın vefatı doksanlı yıllarda Türkiye’yi bambaşka bir alana sürükleyecek ve çözümün konuşulması ancak iki binli yıllarda mümkün olacaktır.

Kürt sorunun görünürlük kazanmasının ve Özal tarafından çözüm aranmasının en önemli nedeni, Türkiye’nin yanı başında cereyan eden Körfez Krizi’dir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ile başlayan süreç, bölge dengeleri açısından oldukça yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Türkiye, Özal’ın kullandığı inisiyatif doğrultusunda Batılı güçlerin yanında savaşta yer alacağını göstermişti. Özal’ın siyaseti ve orduyu by-pass eden tavrı neticesinde Milli Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı istifa ederek görevlerinden ayrıldı (Çemrek, Uluer, 2018:223). Özal’ın hareketli tutumunun gerisinde, PKK’nın aktif olduğu Irak’ın savaş sonrasında yeniden yapılandırılacak olması yatmaktaydı. Fakat beklenenin aksine, savaşla birlikte oluşan iktidar boşluğu, komşu ülke topraklarını PKK için mümbit bir arazi haline getirirken Türkiye-Irak sınır hattı güvenlik açısından büyük bir zaaf teşkil etmeye başlamıştır. Ayrıca, Kurulan Çekiç Güç’ün Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde terörü hareketlendirmesi, bölge ülkeleri ile olan dış ticaretin sekteye uğraması ve ilerleyen dönemde yaşanan ekonomik krizler ile ABD başta olmak üzere Batı’ya olan bağımlılığın artması, “bir koyup üç almak” şeklinde Özal’a atfedilen fayda maksimizasyonunun boşa çıktığını göstermekteydi.

Sonuç

Özal’ın asker nezaretinde ve işbirliğinde, siyaseti “idare” etmesinin altında, yetmişli yılların sonuna gelindiğinde sürdürülebilir olmaktan çıkan ithal ikameci ekonomi modelini, rekabetçi ve uluslararası bir modele dönüştürmesi yatmaktadır. Sahip olduğu ekonomi perspektifi ve sınır ötesi ilişkiler ağı, asker nezdinde Özal’ı bir zorunluluk haline getirdi ve ekonominin dümeni onun kontrolüne bırakıldı. NATO konsepti içerisinde gerçekleştirilen darbenin, kapitalist ekonomi modeli haricinde bir yönelimi gerçekleştirme kapasitesinin olmadığı hesaba katıldığında, asker için tek ve zorunlu tercih Özal olacaktır. Otoriter bir ara rejimde muhafazakâr değerlere sahip liberal bir aktörün, geçiş döneminde sürece dâhil olması Türk siyaseti için bir imkân olarak okunabilir. Bununla birlikte, iktisadi açıdan merkezi bir aktör olan Özal’ın ara rejimin genel siyasetine yön vermedeki sınırlılığının

altı çizilmelidir. Vurgulanması gereken bir diğer husus, politik alanın boğulduğu bir dönemde, Özal’ın, oluşan boşluğu ve saha hâkimiyetini fırsata dönüştürmedeki tutumudur. Özal, siyasetin askeri idare tarafından kısıtlandığı, politik aktörlerin yasaklandığı bir konjonktürde demokratik bir aktör olarak siyaset sahnesinde bulunmayı asla “etik” bir sorun olarak okumamış, mühendis mekaniği içerisinde siyaseti inşa etmiştir.

Seksenli yıllarda siyasetin konsolidasyonunda Özal’ın sahip olduğu politik kişiliğin, üslubun ve ideolojik bagajının önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Askeri idarenin gölgesine rağmen Özal, tertip ettiği “tek kişilik oyun” ile büyük oranda seksenli yılları politik açıdan şekillendirmiştir. Dünya’da hüküm süren yeni-sağ siyaseti Türk politikasına tatbik eden Özal ile seksen öncesi sola kayan resmi ideolojiyi Atatürkçülük adı altında restore eden ve Türk-İslam-Batı konseptinde sağa çeken askerlerin uyumlu bir siyasete doğru kaydığı, tarihsel çekişmeyi dindirdikleri söylenebilir. Özal, sahip olduğu iktisadi dil ve perspektif aracılığıyla resmi ideolojinin can damarı olan devletçi siyaseti zayıflatmasına karşın cari rejimin ideolojik unsurları olan milliyetçilik ve laiklik düşüncesi ile cepheden ve açık bir mücadeleye girmekten kaçınmıştır. İktisadi dilin işlevselliği içerisinde, devletin küçültülmesi üzerinden siyasi arenada cereyan eden politik tartışmaların kendiliğinden sönmüneceği kanaatini ısrarla muhafaza etti. Özal tarafından, sistem ile yüzleşmede, sorun olarak addedilen yapı ve uygulamaların büyük oranda Atatürk sonrası İsmet İnönü’ye fatura edilmesi de cepheden mücadelenin dozajı hakkında fikir vermektedir.

Özal, muhafazakârlığı, İslamcı siyaseti ve milliyetçiliği sahip olduğu eklektik söylem aracılığıyla uhdesine almıştır. Adalet vurgusu üzerinden “dört eğilimi” parti propagandası haline getiren Özal, sahip olduğu kapsayıcı ideolojik yelpaze, ilişkiler ağı, üslup ve iş yapma biçimi sayesinde, bastırılan, de-politize edilen siyaseti şahsı ve parti nezdinde merkezileştirmek suretiyle seksenli yıllarda iktidara yürümüş ve siyaseti konsolide etmiştir. Fakat bu dört eğilim, ideoloji arasındaki en zayıf halka, adalet ve modern siyaset açısından onu ihtiva eden sol ideolojidir. Daha önce sol partilerde siyaset yapan aktörlerin ANAP vitrinine dâhil edilmesinin ötesinde sol politik argümanların uygulanan yeni-sağ içerisinde bulunduğunu söylemek bir hayli zordur. Diğer taraftan geliştirilen kapitalist siyasetin ürettiği maliyetlerinin toplumsal eşitlik tartışmaları açısından Özal siyasetinin yumuşak karnı olduğu ifade edilebilir. Oluşan adalet taleplerinin karşılanamaması neticesinde kitlelerin önce sola doksan sonrasında da İslamcı siyasete kayması ile ANAP’ın çöküşe geçtiğinin altı çizilmelidir.

Seksenlerde, ara rejimin kurgusal partileri karşısında toplumla gerçek, kitlesel ve uzun erimli ilişki kuran en önemli tüzel kişilik Özal liderliğindeki ANAP’tır. Özal’ın “üçüncü yol” iddiasının aksine ANAP, büyük oranda iki bloklu siyasetin seksenli yıllardaki temsilcilerinden birisidir. Kemalist siyaset karşısında toplumla gerçek bir ilişki kurmayı başaran ANAP, DP

iktidarının açtığı kulvarı başta liberal öğeler olmak üzere diğer ideolojiler ile donatmayı başaran siyasi bir deneyimdir. Cari rejimi dönüştürme, demokratikleştirme iddiasında olmakla beraber büyük oranda diğer partiler gibi bunu sistemin içinden yürütecektir. ANAP'ın kapitalizmi yaygınlaştırması ve kentleşme olgusunu güçlendirmesine bağlı olarak dinamizm kattığı “orta sınıflaşma” olgusu, kendisinden başlamak üzere “çevre” güçlerin siyasette etkinliğini arttırması bakımından radikal bir hamle olarak okunabilir. Başta İslamcı ve Kürt siyaseti olmak üzere gerçekleşen toplumsal dinamizm, doksanlı yılların siyasetini şekillendirecek ve aşağıdan yukarıya doğru mesafe almaya başlayan kesimler, siyasetin önemli aktörü haline gelecektir. Buna karşın, siyasi yasakların kalkmasına karşı çıkması, seçim yasasında sık sık değişiklikler yaparak sonuçlar üzerinde etkin olmaya çalışması ve ara rejimin dizayn ettiği düzen başta olmak üzere Kemalist sisteme cepheden tutum takınmaktan kaçınması, Özal siyasetinin nakıs demokratikleşmesinin tezahürleri olarak okunabilir.

Özal'ın Çankaya köşküne çıkma eğilimi ve deneyimi Türk siyasetinin kurumsal kimliği açısından oldukça öğreticidir. Türkiye’de sembolik ve tarihsel olarak Cumhurbaşkanlığı makamı, tüm siyasetçiler ve siyaset adayları için bir hedef olarak görülmüştür. Karizmatik ve merkezi bir lider olarak Özal da bu sürecin dışında kalamamıştır. Fakat parlamenter sistemin taşıdığı kısıtlar özellikle siyaset kurumundan gelen liderler için yeterli görülmeyecek ve başkanlık rejimi merkezli hükümet sistemi tartışmaları açılacaktır. Diğer bir husus partili bir kimliğe sahip Cumhurbaşkanlarının partileri olan ilişkileri ve partilerinin lider gölgesinde siyaseti idare etme kapasiteleridir. Özal ve devamındaki “partili” Cumhurbaşkanları benzer sorunları parlamenter sistem içerisinde yaşayacaklardır. Özal'ın Çankaya Köşkünden partisi ile olan ilişkisini açık ve örtük şekilde yürütme eğilimi, siyasi açıdan partisi lehine bir başarı getirmediği gibi demokratik teamüller ve parlamenter sistemin ruhu açısından kırık bir karne olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çekici diğer bir husus -Özal'ın Genel Başkanlığında başlamış olmakla beraber- kurucu liderini yitiren ANAP'ın Türk siyasetinin belirleyici figürü olmaktan uzaklaşmasıdır. Merkezi bir aktör olarak toplumun ve aynı zamanda partinin içerisinde farklı unsurları uhdesine alan, birleştirici bir kimlik taşıyan Özal'ın yokluğu, partinin zayıflamasını hızlandırmıştır. Kurucu liderin yokluğunda emanet edilen ve uzaktan yönetilmek istenen genel başkanlar, partinin ve siyasetin toparlanmasını sağlayamamışlardır. Bu durum karizmatik ve merkezi liderler üzerinden yürüyen Türk siyasetinin kurucu örneklerinden birisidir.

1982 Anayasasının kendisine sağladığı hukuki yollardan faydalanmak suretiyle fiili bir yarı-başkanlık rejimini işleten Özal'ın ani ölümü ile boşluğa düşen Türk siyaseti, doksanlı yılları ekonomik kriz, koalisyonlar, faili meçhul cinayetler, askeri vesayet, terörizm, derin devlet ilişkileri ve toplumsal çatışma eşliğinde bölünmüş bir yapıda geçirmek zorunda

kaldıktan sonra ancak iki binli yıllarında başında toparlanarak konsolide bir görüntü verecektir.

Kaynakça

- Acar, F. (2008). Turgut Özal. (Der. M. Heper, S. Sayarı). *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*. İstanbul: Kitap Yayınevi. ss.185-206.
- Ahmad, F. (1985). Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri. *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt:7, ss.1991-1998.
- Akın, R. (2015). *Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000*. İstanbul: XII Levha Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (1996). “Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 40. Sayı. ss.15-31.
- Aktan, C. C. (1999). “Turgut Özal: Liberal Reformist miydi?”. *Yeni Türkiye*. 25. Sayı. ss.459-461.
- Alptekin, H. (2018). “Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinde Özallı Yıllara Kurumsalcı Bir Yaklaşım: 1983-1993”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 55. Sayı. ss.141-156.
- Ataman, M. (2001). Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal* İstanbul: Boyut Kitapları. ss.351-385.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2015). *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (1996). Turgut Özal İçin Port Denemesi (Ed. İ. Sezal). *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*. İstanbul: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı. ss.16-19.
- Baykal, Ö. ve Çaha, Ö. (2017). “Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19. Sayı. ss.788-806.
- Belge, M. (1990). “Yeni Sağ’ın Yükselişi ve Türkiye’de Sol”. *Birikim Dergisi*. 13. Sayı. ss.13-18.
- Belge, M. (1992). *12 Yıl Sonra 12 Eylül*. İstanbul: Birikim Yayınları.

- Berkmen, A. (2018). Neo Liberal Dönemde Türkiye’de Devlet ve Sınıf. (Der. İ. Akça, A. Berkmen, B. A. Özden). *Yeni Türkiye’ye Varan Yol*. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.69-102.
- Birand, M. A. ve Yalçın, S. (2001). *The Özal*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bora, T. (2005). Turgut Özal. (Ed. Murat Yılmaz). *Liberalizm, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.589-601.
- Bora, T. ve Can, K. (1991). *Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi, Refah Partisi’ni Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çemrek, M. ve Uluer, A. G. (2018). Turgut Özal Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası. (Ed. A. Çaylak, S. A. Avcu). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Dış Politikası kitabı* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi. ss.211-232.
- Dağı, İ. (2001). İnsan hakları, Demokratikleşme Tartışmaları ve Avrupa Birliği. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal*. İstanbul: Boyut Kitapları. ss.247-284.
- Demirel, A. (2009). 1946-1980 Döneminde “Sol” ve Sağ”. (Ed. Ö. Laçiner). *Dönemler ve Zihniyetler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.413-540.
- Demirel, T. (2018). “Turgut Özal: Reformcu Bir Siyasetçi Hakkında Bazı Notlar”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 55. Sayı. ss.39-56.
- Doğan, K. (1994). *Turgut Özal Belgeseli*. Ankara: Türk haberler Ajansı.
- Doğan, Y. (1985). *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2000). *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. (2001). Türk Politikasında Bir Reformist. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal*. İstanbul: Boyut Kitapları. ss.15-32.
- Ergüder, Ü. (1991). The Motherland Party, 1983-1989. (Ed. Metin Heper ve Jacob M. Landau). *Political Parties and Democracy in Turkey kitabı* içinde. London: I.B. Tauris & Co Ltd.

- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fedayi, C. (1999). “Liberalizm ve Türkiye’de Liberalizm”. *Yeni Türkiye Dergisi*. 25. Sayı. ss.462-475.
- Gençkaya, Ö. F. (1996). Özal ve Güneydoğu Sorunu: Demokrasi ve Entegrasyon. (Ed. İ. Sezal). *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*. İstanbul: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı. ss.56-66.
- Gençkaya, Ö. F. (2001). Turgut Özal’ın Güneydoğu ve Kürt Sorununa Bakışı. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal*. İstanbul: Boyut Kitapları. ss.103-150.
- Gönültaş, H. (2014). *Mehmet Keçeciler Merkez Siyasetin Perde Arkası*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Gürpınar, D. (2013). *Düne Veda Türkiye’de Liberalizm ve Demokratlık (1980-2010)*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Heper, M. (1989). Motherland Party Governments and Bureaucracy in Turkey, 1983-1988. *Governance*, C.2, S.4, s.460-471.
- Heper, M. Sayarı, S. (2008). Türkiye’de Liderler ve Demokrasi, (Çev. Zuhâl Bilgin). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İçener, Z.Ç. (2015), “Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel’in Siyasi Mülâhazaları”, *Bilgi Dergisi*, s.313-340.
- Kabasakal, M. (2016). Türkiye’de Siyasal Partiler. (Mehmet Kabasakal). *Türkiye’de Siyasal Yaşam kitabı* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.221-252.
- Kansu, G. (2004). *Planlı Yıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazdağlı, H. (2001). Özal’ın İktisadi Reformları. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal kitabı* içinde. İstanbul: Boyut Kitapları. ss.443-470.

- Kirmanoglu, H. (1995). Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Bölüşümü, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. C.12. ss.540-548.
- Köker, L. (1995). Turgut Özal: Siyasi İdeolojik Bir Portre. *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt:11, ss.1253-1257.
- Köker, L. (2008). *Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yeni Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kömürcü, D. (2006). Sosyal Demokrasi, Devlet ve Türkiye Merkez Solu, (Yay. Haz. Burak Ülman, İsmet Akça). *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayınları. ss.293-312.
- Küçükömer, İ. (2002). *Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. ve Akdevelioğlu, A. (2010). Ortadoğu’yla ilişkiler. (Ed. B. Oran). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. C II: 1980-2001 kitabı* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları ss.124-157.
- Milliyet Gazetesi. 6.2.1983.
- Öğün, S. S. (1995). *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özal, T. (1988). Başbakan Turgut Özal’ın Tesis Açılışları, Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmaları 13.12.1987-12.12 1988. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özal, T. (1989). Başbakan Turgut Özal’ın TBMM Grup- MKYK ve Siyasi Konuşmaları 13.12.1988-31.10.1989. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özal, T. Başbakan Turgut Özal’ın TBMM’de ANAP Grup Toplantı Konuşması 20 Ocak 1987. (Yayın yeri ve Yayıncı yok)
- Özal, T. (1990). Cumhurbaşkanı Özal’ın “Türkiye’imiz, Dünya ve Gelecek Konulu Konuşmaları”. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özal, T. (1990). Cumhurbaşkanı Özal’ın “2000’li Yıllara Doğru Konulu Konuşmaları”. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- Özal, T. (1991). *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi
- Özal, T. (1992). “Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılacak, Konuşan: Mustafa Çalık”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 19. Sayı. ss.5-23.
- Özal, T. (1993). *Değişim Belgeleri*. İstanbul: Yayıncı yok
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, H. (2014). *Turgut Özal*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özen, H. (2011). Turgut Özal. (Ed. E. Toros). *Türkiye’de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan Örnekleri*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, N. (2014). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1995). 1983-1994: Siyasal parti Topoğrafyası, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt:15, ss.1253-1257.
- Tanör, B. (2000). *Siyasal Tarih (1980-1995)*. (Yay. Yön. Sina Ekşin). *Bugünkü Türkiye 1980-1995*. İstanbul: Cem Yayınevi. ss.23-158.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Torumtay, N. (1993). *Orgeneral Torumtay’ın Anıları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Turan, A. E. (2008). *Türkiye’de Yerel Seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türk, H.B. (2014). *Muktedir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, T. (2013). *Anlarıyla Ekrem Pakdemirli, Özal’ın Mirası*. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Yayla, A. (2005). Özal, Özal Reformları ve Liberalizm. (Ed. M. Yılmaz). *Liberalizm, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.584-588.

Yayman, H. (2018). *Türkiye'ye Yön Veren Konuşmalar*. İstanbul: Doğan Kitap.

Yazıcıoğlu, M. S. (2001). Özal'ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükler. (Ed. İ. Sezal, İ. Dağı). *Özal*. İstanbul: Boyut Kitapları. ss.197-210.

Yıldız, A. (2018). "Liberalizm-Muhafazakârlık Sarkacında "İnformel" Bir Demokrat: Turgut Özal'dan Kalan". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 55. Sayı. ss.39-56.

Extended Abstract

Extended Abstract

In the Cold War era, new non-central, political divisions appeared to be formed in the light of ideological divisions due to the rapid urbanization, sectarian conflicts and politicization of the religion. The nationalist and Islamist tendency in the rightists, the Kemalists inclusion to the central left politics, the formation of sectarian parties, the Kurdish politics' finding position in the leftist circles, and the socialists increasing the level of violence based on their first parliamentarian and then underground organizations were the crucial milestones for the pre-1980 Turkish politics. As a result of the increase in political division and violence in the pre-1980 period, the Turkish Armed Forces (TSK), the representative of then regime, put an end to the political conflicts by seizing the power in line with the chain of command. In the aftermath of the coup, the interim regime, who was seeking more authorization, legal and political authority, was mainly accepted by the de-politization of the ideological discrepancies.

The economic transformation decisions taken on Jan. 24, 1980 during the AP rule under the prime ministry of Süleyman Demirel, was similarly implemented by the September 12 regime. The military chose to cooperate with Turgut Özal, a former MP candidate from an Islamist political party and a conservative politician, and appointed him as the official responsible for the economy. Özal, meanwhile, agreed to cooperate with the military as the economy manager of the interim regime and followed a relatively coherent politics. In particular, the Jan. 24 decisions being in line with the NATO and U.S. concepts played a big role behind the military's decision to work with Özal. There is another factor that the military didn't have so many choices in the economic policies, and therefore, Özal inevitably became an active actor in the new system. Our study examines how the political conflicts paved the way for Özal's politics and the dynamics of the interim regime established in that period. The primary target of our study is to reveal which political experience paved the way for Özal's politics.

Having come to power with his Anavatan Party (ANAP) after the multi-party period, Turgut Özal became the center of politics with his ideology, economic policies, political relations and international ties. In a period, when the system suppressed the political diversity, Özal was known as an Islamist politician due to his Nakşibendi background and networks, a conservative figure due to the legacy left by the Adalet Party and a nationalist actor when Alparslan Türkeş, the prominent symbol for nationalist politics, was banned from politics. On top of that, he also adopted some leftist discourses and cooperated with few leading leftists and thus managed to represent a very comprehensive rhetoric. However, the most critical component for his difference against all other politicians in the central-right bloc or his other contemporaries in the Turkish politics was that he in a way managed to transform a military-formed authoritarian regime first economically, and then politically by adopting a relatively more liberal ideology. In a period when ideologies were under a high pressure, Özal, with his diverse political backgrounds and ideologies, managed to firstly ideologically consolidate the Turkish politics. Therefore, our study aims to examine Özal's discourses according to liberal, conservative and nationalist doctrines. In the following chapters, by discussing Özal's discourses according to realpolitik norms, his game-changer role in government relations are examined. By analyzing his experience in power in three separate headlines, "The Interim Regime Bureaucrat", "The Chairman of The Anavatan Party", and "The President" under the chapter of "The Özal Years", his success and tactics to consolidate the politics with different political discourses are discussed.

In the aftermath of the death of Özal, the Turkish politics entered into another vicious circle. Since the demands for justice were not met, the central politics collapsed both by the right and left blocs and the circles in government started seeking for new alternatives, particularly in non-central groups, while the identity politics started escalating across the country. When the military's interventionist stance and the non-legal relations in the state mechanism increased after the economic crisis, the terror attacks and reactionary discourses deepened, the state-public relations found itself again in conflicts. In this context, it is safe to conclude that the political and ideological conflicts in the pre-1980 period re-emerged in a different form but with similar structures at similar levels in this period. Our study aims to analyze the ideological, political and institutional effects of Özal's comprehensive role in Turkish politics as a bureaucrat, party chairman, prime minister and president. Essentially, this study intends to examine how Turkish politics turned from conflicts to a more civil politics and was then consolidated by which ideological and political tools through examining Özal's political experience.